

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME SÜRECİNE KATILIMDA HUKUKİ ESASLAR VE ALMANYA UYGULAMASI

*Legal Principles For Participation In The Environmental Impact
Assessment Process And German Practice*

Av. Giray AKPINAR*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliğinde Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreçlerine katılımı incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda Çevresel Etki Değerlendirme mekanizmasının geliştirilmesi yolunda düzenlenen uluslararası konferanslar ve uluslararası sözleşmeler incelenmiştir. Çalışmanın devamında Anayasa, Çevre Kanunu ve ÇED Yönetmeliği ile getirilen ulusal düzenlemeler ele alınmıştır. Katılımcılık ilkesinin ortaya çıkışı, aktif yurttaşlık kav-

---

* ORCID ID- 0000-0001-9671-5411, girayakpinar@gmail.com, Özyeğin Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 31.03.2023

⇒ Atıf Şekli: Giray Akpınar, "Çevresel Etki Değerlendirme Sürecine Katılımda Hukuki Esaslar ve Almanya Uygulaması", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18/1 (2023): 373-424.

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

ramları tartışılmıştır. Çevre hukuku alanında en önemli sözleşme olarak kabul edilen Aarhus Sözleşmesi, katılımcı demokrasi çerçevesinde incelenmiştir. Katılımcı demokrasinin sağlanmasında büyük rol oynayan çevresel bilgi ve belgelere erişim hakkı ulusal hukukun yanı sıra uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Makalenin devamında çevre demokrasisinin temelini oluşturan Aarhus Sözleşmesi, çevresel bilgiye erişim, yargıya başvuru ve halkın katılımı açısından incelenmiştir. E-ÇED sistemine ilişkin güncel bilgiler paylaşılmış ve ÇED düzenlemesi ve Stratejik ÇED düzenlemesinin karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Avrupa Birliği hukukunda taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve Alman müktesebatı irdelenmiş, Türk ve Alman hukukunda ÇED süreçlerine katılım uygulaması karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hukuku, Çevre Etki Değerlendirme, Katılımcılık İlkesi, ÇED Uygulamalı Katılım, Alman ÇED Uygulaması

ABSTRACT

This study was conducted to examine the participation in Environmental Impact Assessment (EIA) processes in the Republic of Turkey and the European Union. In this context, international conferences and international conventions organized for the development of the Environmental Impact Assessment mechanism were examined. In the continuation of the study, the national regulations introduced by the Constitution, Environmental Law and EIA Regulation were discussed. The emergence of the principle of participation, the concepts of active citizenship were discussed. The Aarhus Convention, which is considered to be the most important convention in the field of environmental law, has been examined within the framework of participatory democracy. The right to access environmental information and documents, which play a major role in ensuring participatory democracy, has been evaluated within the framework of international law as well as national law. In the continuation of the article, the Aarhus Convention, which forms the basis of environmental democracy, is

examined in terms of access to environmental information, application to the judiciary and public participation. Current information on the e-EIA system was shared and comparative analysis of EIA regulation and Strategic EIA regulation was conducted. The international conventions to which the parties are parties in European Union law and the German *acquis* were examined, and the application of participation in EIA processes in Turkish and German law was examined comparatively.

Keywords: Environmental Law, Environmental Impact Assessment, Participation Policy, EIA Applied Participation, German EIA Practice

GİRİŞ

Demokrasi kültürüyle yönetilen ülkelerde karar alma süreçlerine halkın katılımı esastır. Vatandaşların bu sürece aktif katılımı demokrasilere tam anlamıyla işlevsellik kazandırır. Çevre hukukunda da halkın karar alma süreçlerine katılımı esastır. Bu katılım, ÇED sürecine katılım ile gerçekleşir. Çevresel etki değerlendirmesi, yani kısaca ÇED olarak ifade edilen süreç, çevre hukukunda uluslararası ölçekte uygulanarak sayısız ülkenin yerel mevzuatında yer edinen ve çevre hukukunun düzenleyici araçları arasında yer alan sürecin tümünü kapsayan değerlendirme yöntemidir.¹ ÇED sürecinde faaliyetten kaynaklı olası çevresel etkiler karar aşamasından önce kararı verecek olan makama bildirerek daha sağlıklı bir karar alım sürecinin izlenmesine katkıda bulunur.² ÇED sürecine katılım konusunda Türkiye ve Avrupa Birliği farklı yöntemler izleyerek farklı usul ve esaslar benimsemişlerdir. Türkiye, AB ÇED Direktifine uyum sağlama yoluna gitmiş, Avrupa Birliği ise kendi müktesebatını yaratıp onun dışında farklı sözleşmelere taraf olma yolunu seçmiştir.

---

¹ Ahmet M. Güneş, *Çevre Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 175.

² Güneş, *Çevre Hukuku*, 175.

Makalenin ilk bölümünde, Çevre hukukunda katılıma ilişkin uluslararası ve ulusal düzenlemelerin incelemesi yapılacaktır ve bu alandaki temel metinleri ve konferansları detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Makalenin devamında Avrupa Birliği'nin benimsediği yönetim ilkelerinden olan katılımcılık ilkesi ve aktif yurttaşlık kavramından bahsedilecektir.³ Katılımcılık ilkesinin ortaya çıkışına, aktif yurttaşlık kavramına ve katılımcılık ilkesinin temel esaslarına değinilecektir.

Makalenin üçüncü bölümünde Çevre Hukuku alanında en önemli sözleşme olarak kabul edilen Aarhus Sözleşmesi'ni katılımcı demokrasi çerçevesinde değerlendirilecektir ve sözleşme içeriğindeki ilgili maddeleri incelenecektir.⁴ Sonrasında, katılımcı demokrasinin sağlanmasında büyük rol oynayan çevresel bilgi ve belgelere erişim hakkını hem ulusal hukuk hem de uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilecek ve Aarhus Sözleşmesinin çevresel bilgiye erişimle ilgili olan maddelerine değinilecektir.⁵

Makalenin son bölümünde Türkiye ve Avrupa Birliği hukukunda ÇED süreçlerine katılımın Türk Hukukunda uygulaması karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Türk hukukunda ulusal mevzuatı, ÇED sürecine katılıma dair somut olay örneği ile destekleyip, AB müktesebatına uyum sürecini değerlendirilecektir. Ardından kısaca E-ÇED Sistemi ve Stratejik ÇED ile ilgili bilgilendirmede bulunulacaktır. AB hukukunda taraf olunan uluslararası sözleşmeleri ve AB'nin kendi müktesebatı, Alman hukukundaki uygulamasıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve sonuç kısmında eleştirel bir bakış açısıyla Türkiye'nin ÇED mekanizmasına katılımının nasıl daha aktif bir hale getirebileceği

³ Murşit Işık, "Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12/19 (2010): 40-42, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107348>.

⁴ Ahmet M. Güneş, "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2010): 310-313, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789557>.

⁵ Ahmet M. Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17-18/26-27-28-29 (2012-2013), 26-28, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214030>.

Avrupa Birliği İlerleme Raporları ışığında bir değerlendirme yaparak tespit edilmeye çalışılacaktır.

I. ÇED Sürecine Katılımda Hukuki Düzenlemeler

A. Uluslararası Düzenlemeler

1. ABD NEPA Yasası

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1 Ocak 1970 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Yasası (National Environmental Policy Act), çevre hukuku alanında yapılan ilk düzenlemedir. “NEPA, federal kurumların eylemlerinin ve kararlarının çevresel etkilerini göz önünde bulundurmalarını sağlamak için oluşturulmuştur. Federal kurumların, önerilen eylemlerinin çevresel etkilerini sistematik olarak değerlendirmeleri ve çevreye daha az zarar veren ve çevreyi koruma olan görevlerini yerine getirmenin alternatif yollarını düşünmeleri gerekmektedir.”⁶ şeklinde kuruluş felsefesini açıklar. Dünyada yüzü aşkın ülke NEPA'dan hareketle çevre düzenlemesini yapmıştır.

2. Stockholm Konferansı ve UNEP'in Kurulması

1972 yılında düzenlenen ve İnsan Çevresi Konferansı olarak da bilinen Stockholm Konferansı, birbirlerinden farklı gelişmişlik ve sosyo-ekonomik yapılarına sahip ülkeleri ilk defa çevre konulu bir konferansta bir araya getirdi.⁷ Konferansın sonuç bildirisi “İnsan Çevre Bildirisi” olarak nitelendirildi ve sonrasında merkezi Nairobi'de bulunan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (The United Nations Environmental Programme) kuruldu.⁸

⁶ General Services Administration, “ABD Ulusal Çevre Politikası Yasası”, (Erişim Tarihi 10.10.2022), <https://www.gsa.gov/real-estate/environmental-programs/national-environmental-policy-act>.

⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Sürdürülebilir Kalkınma”, (Erişim Tarihi 10.10.2022), <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>.

⁸ Ankara Üniversitesi Açıköğretim, “Çevresel Etki Değerlendirmesinin Kökeni ve Gelişimi”, (Erişim tarihi 10.10.2022), https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/149200/mod_resource/content/0/3%20%C3%87EDin%20geli%C5%9Fimi%20ve%20k%C3%B6keni.pdf.

3. Avrupa Birliği ÇED Direktifi

Avrupa Birliği ÇED Yönergesi (85/337/EEC), 1985 yılından beri yürürlüktedir ve Ek 1 ve Ek 2'de tanımlanmış olan çeşitli kamu ve özel projeler için geçerlidir. ⁹ Zorunlu ÇED ve takdir yetkisine haiz ÇED kararları olarak iki kategoriye ayrılır; Ek 1 zorunlu, Ek 2 takdir yetkisine bağlı olan ÇED'lerdir. Proje Geliştirme Uzmanı tarafından çevresel etki hakkında bilgi verilmelidir. Çevre otoriteleri ve halk (ve etkilenen üye devletler) bilgilendirilmeli ve proje geliştirme aşamasında merkez otorite olan halka danışılmalıdır. Yetkili makam, istişarelerin sonuçlarını dikkate alarak karar verir. Halk daha sonra karardan haberdar edilir ve karara mahkemeler önünde itiraz edebilir.

4. Bergen Konferansı

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Ekonomik Komisyonu, 1990 senesinde Norveç'te "Sürdürülebilir Bir Çevre" konulu bir konferans düzenlemiş ve geleceğe yönelik bir eylem programı hazırlamıştır.¹⁰ Bergen Konferansı sonuç bildirisinde halkın katılımı ile ilgili ilkeler belirlenmiştir:¹¹

- > *Yatırım yapılırken yöre halkına danışma zorunluluğu,* ¹²
- > *Halk istemediğinde yatırımın yapılmaması,* ¹³
- > *Halkın tercihlerine saygı duyulması,* ¹⁴

⁹ Avrupa Komisyonu, "Avrupa Birliği ÇED Direktifi", (Erişim Tarihi 10.10.2022), <https://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext>.

¹⁰ Damla Kocatepe, "Güvenlik Çalışmalarında Çevre Güvenliği Sorunsalı", *KAÜİİBFD*, 9/17 (2018): 335, 352.

¹¹ Türkiye Barolar Birliği, "Çevreyi Dolayısıyla İnsan Sağlığını İlgilendiren Hukuk Belgeleri-Kısa Tarihçe", (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/3.html>.

¹² Türkiye Barolar Birliği, "Çevreyi Dolayısıyla İnsan Sağlığını İlgilendiren Hukuk Belgeleri-Kısa Tarihçe", (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/3.html>.

¹³ Mesut Kayaer, "Çevre ile ilgili Karar Süreçlerine Katılım" içinde *Yönetim ve Siyaset Biliminde Güncel Sorunlar*, Araştırma Yaklaşımları ve Teknikleri ed Damla Tahtasakal, Aslı Okay Toprak (Ankara: Astana Yayınları), 79.

¹⁴ Türkiye Barolar Birliği, "Çevreyi Dolayısıyla İnsan Sağlığını İlgilendiren Hukuk Belgeleri-Kısa Tarihçe", (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/3.html>.

- > *Gelecekte oluşabilecek risklerin yapılacak yatırımlar için engel sebebi sayılması,*¹⁵

gibi 1992’de Rio Konferansı’na ışık tutacak çerçeve niteliğinde temel ilkeler benimsemiştir.

Hatta Bergen Konferansı ilkeleri, aşağıdaki mevzubahis kararın alınmasında büyük pay sahibi olmuştur.¹⁶

Anayasa Mahkemesi 2009 yılında açılan bir iptal davasında, “1990 Bergen – BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre ve Kalkınma Konferansı sonuç bildirgesi çevre hakkı kavramında önemli bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Artık bu gibi konularda yöre halkına danışma gereği ve eğer yöre halkı istemiyorsa işletmelerin açılmaması konusu gündeme gelmiştir. Ayrıca gelecekte oluşabilecek “risk” kavramı üzerinde durularak olası risklerin bile bir işletmenin açılmaması için yeterli neden sayılabileceği ilk defa ifade edilmiştir.”¹⁷ ifadesini kullanarak kararın değerlendirilmesinde Bergen Konferansı’na atıfta bulunmuştur.

5. ESPOO Sözleşmesi

Eylül 1991’de kabul edilen Sınırşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi, ÇED’in uluslararası düzeyde gelişimi için önemli bir sözleşmedir.¹⁸ Sınırşan ÇED projelerinin uygulamalarına hukuki altyapı oluşturan bu sözleşme 1997 senesinde yürürlüğe girmiştir.¹⁹ Sınırşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi’nde amaç ÇED’in

¹⁵ Türkiye Barolar Birliği, “Çevreyi Dolayısıyla İnsan Sağlığını İlgilendiren Hukuk Belgeleri-Kısa Tarihçe”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/3.html>.

¹⁶ Kayaer, “Çevre ile ilgili Karar Süreçlerine Katılım”, 79.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi, 08.07.2009, E. 2006/99, K. 2009/9, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090708-9.htm>, 11.10.2022.

¹⁸ Güneş, Çevre Hukuku, 179.

¹⁹ “Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-4&chapter=27&clang=en.

sınıraşan uluslararası projeler bazında uygulanmasını sağlamaktır.²⁰ Katılım hakkı açısından da önemli düzenlemeler içeren bir sözleşmedir. ESPOO Sözleşmesi 2. maddesinde, ilgili faaliyetin gerçekleştirileceği taraf devletin ÇED sürecine katılımda vatandaşlarına tanıdığı karar alma ve bilgi edinme hakkını, ayrımcılığa cevaz vermeden, yapılacak projeden etkilenme olasılığı mevcut olan devletin vatandaşlarına da aynı şekilde tanınmasını öngörür.²¹ Faaliyetten etkilenme olasılığı bulunan vatandaşlar, katılım ve bilgi edinme haklarını sözleşmede öngörülen şekilde kullanabileceklerdir.²² Taraf devletler vatandaşlar arasında ayırım yapamaz, sözleşme bunu yasaklamıştır.²³

6. Rio Konferansı

Birleşmiş Milletler, Haziran 1992’de Rio da toplanarak bir dünya çevre konferansı düzenlemiştir.²⁴ Bu konferansa katılım üst düzeyde olmuş, çeşitli ülkelerden devlet başkanları, temsilciler, çeşitli uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli hükümet dışı kuruluşlar katılmıştır.²⁵ BM, düzenlediği ilk konferans olan Stockholm Konferansı’ndan itibaren ne kadar yol kat edildiğinin muhasebesini yapmış, geleceğe yönelik olarak Rio Bildirgesi’ni yayınlamıştır.²⁶ Sürdürülebilir Kalkınma konferansın temel ekseninde yer alan kavram-

²⁰ “Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), https://unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/legaltexts/Espoo_Convention_authentic_ENG.pdf.

²¹ “Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://unece.org/environment-policy/environmental-assessment/text-convention#article2>.

²² “Espoo Convention”, (Erişim Tarihi 13.10.2022), <https://unece.org/environment-policy/environmental-assessment/text-convention#article2>.

²³ Güneş, Çevre Hukuku, 179,180.

²⁴ Birleşmiş Milletler, “United Nations Conference on Environment and Development”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

²⁵ Birleşmiş Milletler, “United Nations Conference on Environment and Development”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

²⁶ Birleşmiş Milletler, “United Nations Conference on Environment and Development”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

dır. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasına, Rio Konferansından sonra karar verilmiştir.²⁷

B. Ulusal Düzenlemeler

1. Anayasa

1982 Anayasası'nın 56. maddesi; *"Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir."* cümlesi ile çevreye ve sağladığı yan haklara ilişkin ilk düzenlemeyi yapan ulusal hukuki metin olmuştur. 1983 senesinde çıkan çevre kanununa temel olan madde olması sebebiyle önemlidir. Çevrenin geliştirilmesi ve çevre etki değerlendirmesi ile bağlantılı bir kavramdır.

2. Çevre Kanunu

Türkiye'de hazırlanan ilk çevre mevzuatı olan 2872 sayılı Çevre Kanunu, 11 Ağustos 1983'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 1972 de gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'ndan 10 sene sonra yapılan yeni anayasasına çevre ile ilgili madde eklemiş, ertesi sene de çevre ile ilgili kanun çıkartarak çevre hukuku düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Çevre Kanunu'nun ÇED ile ilgili olan maddesi 10. maddedir. Çevre Kanunu Madde 10, çevresel etki değerlendirilmesi ile ilgili olan madde olarak karşımıza çıkar ve içeriğinde ÇED raporunun kimler tarafından hazırlanması gerektiği basit bir şekilde tanımlanmıştır. Maddenin devamında ise ÇED olumlu kararı veya ÇED gerekli değildir kararı alınmamasının sonuçlarının yer aldığını görüyoruz. Çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili olarak madde metni, ÇED gerekli değildir veya çevresel etki değerlendirmesi için olumlu kararı çıkmadıkça projelerle ilgili tasarrufta bulunulamayacağını belirtir.

---

²⁷ Birleşmiş Milletler, "United Nations Conference on Environment and Development", (Erişim Tarihi 11.10.2022), https://www.sd-commission.org.uk/pages/history_sd.html.

3. ÇED Yönetmeliği

Türkiye’de hazırlanan ilk ÇED yönetmeliği 7 Şubat 1993’te yürürlüğe girmiştir. Mülga yönetmeliğin 1. maddesi, yönetmeliğin hazırlanma amacıyla net bir şekilde ortaya koyar:

“Madde 1- Bu yönetmeliğin amacı; gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kamu veya özel sektöre ait kurum, kuruluş ve işletmelerin yatırım kararlarının çevre üzerinde yapabilecekleri tüm etkilerin belirlenerek değerlendirilmesi, tespit edilen olumsuz etkilerin önlemesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilecek Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulacak idari ve teknik esasların düzenlemesidir.”

1993 ÇED Yönetmeliği, en sonuncusu 2014 yılında yürürlüğe girmiş olan 7 yönetmelikle karşılaştırıldığında çok daha basit bir taslak metin olarak karşımıza çıkar. Kapsamının dar olması ve ÇED-ÖN-ÇED mekanizmalarının artık başka yöntemlere evrilmiş olması dikkat çeken başka önemli hususlardır.²⁸ Yapılacak projelerde sektör bazında ayırım esası vardır. Bu sebepten dolayı proje kapasitesi önemli değildir. Hassas yöre ayırımı gözetilerek değerlendirme yapılır. Kirletme oranı esas alınmadan hareket edilir.²⁹ 2003 ÇED Yönetmeliği, AB ÇED Direktifine uyum sağlama açısından önemlidir. 2014 yılına gelindiğinde ise, AB ÇED Direktifi büyük oranda iç mevzuata aktarılmıştır.

II. KATILIMCILIK İLKESİ

Avrupa Birliği, 2001 senesinde komisyon tarafından hazırlanan Beyaz Kitap’ta kendi yönetim ilkelerini oluşturmuştur.³⁰ Katılımcılık ilkesi bu yönetim ilkelerinden biridir. Karar alma sürecinde vatan-

²⁸ Gencay Serter, “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d8eb9f23fbd362d_ek.pdf.

²⁹ Gencay Serter, “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d8eb9f23fbd362d_ek.pdf.

³⁰ “White Paper on governance”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/white-paper-on-governance.html>.

daşın bulunup bulunmadığı ile ilgilidir. Etki alanında bulunan bütün vatandaşların karar alım sürecinde hakkı bulunmaktadır.³¹ Yönetime katılım iki taraflı etkileşim sonucu oluşur. Yönetim otoriteleri çeşitli düzenlemeler ve mekanizmalar vasıtasıyla vatandaşların kararlara katılmalarını sağlayacak, vatandaşlar ise “aktif vatandaş” olarak hareket ederek etkili mekanizmalar yoluyla görüşlerini yönetime iletebilecek veya bu konuda talepte bulunacak yetkinlikte olabileceklerdir.³² Her iki tarafın sürekli etkileşim halinde olması katılımcılık ilkesinde temel unsurdur.

A. Katılımcılık İlkesinin Temel Unsurları

1. Yurttaşlık Kültüründe Katılımcı Değişim

Demokratik toplumun temelini vatandaşlar oluşturur. Siyasetin merkezinde yer alan vatandaşlar katılımcı demokrasinin temelini oluşturur. Katılımcı demokrasi aktif vatandaşlık prensibine bağlı olarak toplumda gelişim gösterir. Toplumun oluşturulan bireyler aktif katılım sağlama yönünde ne kadar rol oynarsa katılımcı demokrasi o kadar gelişir. Katılımcı demokrasinin gelişimi için toplumda belirli bir düzeyde bilinç değişimi gerekmektedir. Bilinç değişimi, vatandaşların mensubu oldukları topluluğun siyasal kültürünü biçimlendirir. Bunun sonucunda karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkar ve artan oranda kapasite gelişimi mümkün olmaktadır. Vatandaşların kendini geliştirmesi güçlü bir demokrasinin oluşumu bağlamında büyük önem arz eder. Vatandaşların siyaset kültüründe meydana gelecek gelişimi teşvik edecek ve onu katılımcı hale getirecek olan bilinç değişiminin ortaya çıkması problemiyle karşılaştığımız zaman bunun bir eğitim olduğu görülür. Ancak, katılımcı demokrasinin kabul edebileceği vatandaşlık eğitimi sıradan bir demokratik vatandaş eğitiminin ötesine geçmeyi

---

³¹ Emanuel Bertrand, “The European Commission’s White Paper on European Governance (2001)”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/material-civilization/expertise-and-knowledge/european-commission%E2%80%99s-white-paper-european-governance-2001>.

³² “Active Citizenship Policy”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://www.aarhus.dk/media/6603/policy-for-active-citizenship.pdf>.

gerektirir. Bu sebepten dolayı vatandaşların eğitimin yanı sıra vatandaşlık bilincini kazanarak pasif vatandaşlıktan aktif vatandaşlığa geçişi sağlanmalıdır.³³ Aktif vatandaşlığın tesis edilebilmesi, topluma yabancılaşma ve katılıma ilgisizlik gibi siyasal sorunların giderilmesi doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine katkı sağlayacak etkin bir yurttaşlık eğitimi toplumun bütün paydaşlarına sunulmalıdır.³⁴

2. Katılımda Eşitlik ve Güçlü Eşitlik Prensibi

Demokrasinin temelini oluşturan katılımda eşitlik prensibi, bütün yurttaşların insan olmak bakımından siyasal olarak eşit görülmesini, bireyler arasında ayrımcılık yapılmamasını, herkese eşit davranılmasını ve siyasal yönetim sürecine katılım konusunda toplumu oluşturan bütün yurttaşların eşit derecede hak sahibi oldukları anlamına gelir.³⁵ Katılımda güçlü eşitlik prensibi;

Bir toplumun, topluluğun veya organizasyonda yer alan her yetişkin vatandaş, kendi iyiliğini ve çıkarlarını etkileyen bağlayıcı kolektif kararların alınmasına katılmak için gerekli niteliklere yeterince sahip olmalıdır. Her vatandaşın argümanı gerekli ve eşit ölçüde geçerli kabul edilmeli ve ayrıca hiçbir vatandaşın argümanı diğer bir vatandaşın argümanlarından üstün olarak görülmemelidir.

3. Yerinden Yönetimin Güçlendirilmesi

Halkın katılımının gerçekleştirilmesini sağlayacak bir yönetim anlayışı ancak karar alma hakkını ve bu yöndeki yetkilerin vatandaşlara en yakın makamlarca kullanılmasına imkan veren yerinden yönetim ilkesinin benimsenmesi ile mümkün olacaktır.³⁶ Kamu hizmetinde halka yakınlık ve yetki ikamesi kavramlarıyla ifade edilen ulus-devlet, bölgesel hükümetler, yerel yönetimler gibi siyasi yapıların ortak yara-

³³ "Active Citizenship Policy", (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://www.aarhus.dk/media/6603/policy-for-active-citizenship.pdf>.

³⁴ Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev. M. Emin Köktaş, (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 168.

³⁵ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2002), 161.

³⁶ Fatih Turan Yaman, "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar", *TÜİİBF E- Dergi*, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyaibf/issue/33986/330573>, 144.

rı gözetmek için gerekli durumlarda müdahale etmesi, yerine getirelemeyen görevleri daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmesi gerektiği anlamına gelen subsidiarite ilkesi³⁷, vatandaşlara ihtiyaç duydukları hizmetleri geliştirme ve sunma imkânı için gerekli kaynakları vermenin önemini vurgulamaktadır. İlke, yerel yapıları, bireyleri güçlendiren ve çıkarlarını temsil eden, merkezi yönetim ile yurttaşlar arasında arabuluculuk rolünü üstlenmektedir. Vatandaşlara öncelik tanıyan subsidiarite ilkesine göre kamusal hizmetler halka en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmelidir.

4. Doğru Bilgiye Erişim İmkânı

Katılım sürecinde aktif bir rol oynaması istenen vatandaşların yönetimin yapısı ve işleyişi hakkında doğru bilgiye erişebilmesi, idari faaliyetlerden haberdar olması ve yapılanların doğruluğunu ya da yanlışlığı konusunda muhakeme yapacak ve bir sonuca ulaşabilecek bilgi seviyesinde olabilmeleri beklenmektedir. Bu doğrultuda, katılımın etkinleştirilmesi ve ondan beklenen faydanın sağlanması noktasında bilgi, bilgilenme ve özellikle bilginin doğruluğu ön koşul olmaktadır. Bilgisiz bir katılım sonuç olarak fonksiyonel bir anlam ifade etmeyecektir. ÇED sürecine katılım bağlamında çevresel bilgiye erişim hakkı Aarhus Sözleşmesinin temel alt başlıklarından birini oluşturur.

5. Etkin Sivil Toplum Kuruluşlarının Varlığı

Günümüzde sivil toplum, demokrasiden bağımsız düşünülemez ve demokrasinin merkezinde yer alan bir kavram haline dönüşmüştür. Bu bağlamda demokratik toplumun, sivil toplum örgütlerinin rahatça faaliyet gösterebildiği, devlet ve özel sektörün dışında oluşan bir başka sektörün de boy gösterebildiği toplum olarak tanımlanmaya başlandığını söyleyebiliriz.³⁸ Çevresel sivil toplum kuruluşları (ENGO'lar) genellikle finansman desteği almadan özerk çalışan kuruluş-

³⁷ Sezgi Demirkale, Ökkeş Karaburç, Lamiha Öztürk, "Yerel Yönetimlerde Subsidiarite İlkesinin Etkileri ve Uygulanabilirliği", *HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, 14/1 (2022): 61.

³⁸ Yaman, "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar", 147.

lardır. Hükümetten bağımsız olarak faaliyet gösterirler ve tipik olarak çevrenin korunması için kamu yararı lehine çalışırlar. STK'lar tüm dünyada ÇED süreçlerinde önemli rol oynamaktadırlar.³⁹

6. Parti-içi Demokrasi

Halk desteği aracılığıyla devletin kontrolünü devralmaya ya da sahip olduğu kontrolü devam ettirmeye çalışan istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar⁴⁰ olarak tanımlanan siyasal partiler demokrasilerin vazgeçilmez örgütlenme biçimleridir. Fakat siyasi biçimde örgütlenmelerin kurumlar olarak tek başlarına var olmaları demokrasi için yeterli değildir. Ülkemizde merkezîyetçi yönetim anlayışının mevcudiyeti siyasal partilerin örgütsel yapılanmasına doğrudan sirayet etmekte ve yönetim anlayışında doğrudan etkili olmakta, il ve ilçe örgütlerini parti genel merkezine bağımlı kılmaktadır. Dolayısıyla parti içindeki hiyerarşik yapılanma ve yozlaşmış delegasyon sistemi yapılanması ortaya çıkmakta ve parti üyeliği sadece kâğıt üstünde kalmaktadır.

7. Yaşam Alanlarında Katılım

Yaşadığımız toplumda değer yargılarını sahiplenmemiz, toplumun örf ve adetlerini edinmemiz ve davranış normlarını öğrenmemiz ve içselleştirmemiz toplumsallaşma olarak nitelendirilir. Toplumlarda davranış normları çoğunlukla gelenek gibi yıllar içerisinde oturmuş davranış normlarıdır. Bu davranış normları ilk etapta toplumun çekirdeğini oluşturan aileden bireye aktarılır. Bu aktarımda bireyin seçenek şansı bulunmamaktadır çünkü ailenin bireye aktardığı davranış normu hazır bir davranış normudur. Kişi, küçük yaştan itibaren hangi toplumun üyesi ise o toplumun davranış normunu edinir. Özetle top-

³⁹ Anne Seidler, "The role of NGOs in Environmental Impact Assessment processes in the North Sea", Environmental and Infrastructure Planning Faculty of Spatial Sciences University of Groningen & Water and Coastal Management Faculty of Computer Science, Economics and Law University of Oldenburg, (Erişim Tarihi 12.10.2022), [https://frw.studenttheses.ub.rug.nl/3789/1/Anne Seidler Final Master Thesis.pdf](https://frw.studenttheses.ub.rug.nl/3789/1/Anne%20Seidler%20Final%20Master%20Thesis.pdf).

⁴⁰ Ergun Özbudun, Siyasal Partiler (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979), 4.

lumsallaşmaya konu olan kurumlar başında genel olarak aile, okul, çalışma yerleri, vb. sayılmaktadır.⁴¹

B. Katılımcılık İlkesinin İşlevleri

Demokratik toplumlarda katılımcılık ilkesi halkın temsil kabiliyetinde büyük rol oynar. Toplumda herkes aynı görüşü paylaşamayacağına göre çoğunluğun seçimi belirleyici olur. Aynı siyasal görüş etrafında toplanan vatandaşların yönetimden beklentileri benzer olsa da muhalif kesimin farklı beklentileri olacaktır.⁴²Bu beklentileri karşılamak için azınlık ve muhalif kesimlerin siyasete katılımını sağlamak gerekir. Azınlık ve muhalif kesimler temsil edildikçe onların beklentileri tamamen karşılanmasa bile en azından isteklerini dile getirmiş olurlar. Bu sayede iktidarı elinde bulunduran erk onların isteklerinin karşılanabilir olup olmadığını belirleme fırsatı elde eder.

Katılımcılık ilkesinin 3 temel işlevi bulunmaktadır;⁴³

- > Politika ve uygulamaların etkinliğini sağlamak
- > Kararların meşruiyetini azami seviyede tutmak
- > Aktif vatandaş ve güçlü demokrasiyi savunmak

Katılım, üzerinde çalışılan konuda daha çok bilgi ve veri toplama olanağı sağlamaktadır. Katılım ve temsil oranı arttıkça politika üretme veya karar alma sürecinde çeşitlilik sağlanacağından, en doğru şekilde seçim yapma imkânı ortaya çıkacaktır. Yönetim faaliyetlerinde toplumun her kesiminden yurttaşın söz hakkı verilmesi, çoğunluğun kararına azami oranda meşruiyet kazandıracağı gibi azınlıkta kalan kesim için de alınan kararın gerekçesini öğrenmek, çözmeyi hedeflediği sorunları anlamak bakımından yararlı olacaktır. Yurttaşların katılımı ile

⁴¹ Ahmet T. Kışlalı, *Siyaset Bilimi* (Ankara: İmge Kitapevi, 1997), 114-116.

⁴² Özlem Kara Yıldırım, "Türkiye'de İyi Yönetişim", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2018): 275-276, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508310>.

⁴³ TEPAV "Stratejik Yerel Yönetim", (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://www.tepav.org.tr/upload/files/1408538775-7.Yonetisim_ve_Katilim.pdf.

alınan kararlar aktif vatandaşlık ve güven ortamının tesis edilmesini sağlayacaktır.⁴⁴

III. ÇEVRE DEMOKRASİSİ: AARHUS SÖZLEŞMESİ

A. Genel Olarak

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından Haziran 1998’de Danimarka’nın Aarhus şehrinde müzakereleri sonuçlanan ve 26 Devlet tarafından imzalanma safhasına gelen çevre hukuku alanındaki en önemli ve en kapsamlı sözleşme olan Aarhus Sözleşmesi Ekim 2001’de yürürlüğe girmiştir.⁴⁵

1. madde amacı açıklar; *“Şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşam hakkına sahip olduğunu kabul ederek sözleşmenin incelendiği üç temel alt başlığı çevresel haklar kapsamında koruma altına almayı hedefler.”*⁴⁶

Aarhus Sözleşmesinin üç ana alt başlığı bulunur;

- > Çevresel Bilgiye Erişim⁴⁷
- > Çevresel Sürece Halkın Katılımı⁴⁸
- > Yargıya Başvuru⁴⁹

---

⁴⁴ Hamza Ateş ve Gökçe Ceren Buyruk, “Bir İyi Yönetişim İlkesi Olarak Katılımcılık ve Türk Kamu Yönetiminde Katılımcılığın Konumu”, Ombudsman Akademik- Özel Sayı 1 (2018): 85-87, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/645118>.

⁴⁵ “13. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27.

⁴⁶ “Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁴⁷ “Court of Justice of the European Union Public Access to Environmental Information”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-05/fiche_thematique_-_environnement_-_en.pdf.

⁴⁸ “Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

Çevresel bilgiye erişim hakkına yönelik düzenlemelerin temelini 4. madde oluşturur; resmi makamların taraflardan gelecek talep üzerine çevresel bilgileri karşılıksız olarak halkın erişimine açması gerekir. Halk çevresel bilgilere koşulsuz erişim hakkına sahiptir. Madde 5'in üst başlığı çevresel bilgilerin toplanması ve yayımıdır. Halkın çevresel bilgileri kullanabilmesi bilgi birikiminin varlığına bağlıdır. Sözleşmenin 5. maddesi bu doğrultuda bilgi toplanmasına ve yayımına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler de içerir. Altıncı maddede halkın karar alım sürecine kesin olarak katılacağı faaliyetler düzenlenmektedir. Maddenin devamında halkın toplantılara katılım usulleri düzenlenmektedir. 7. madde temel olarak çevre ile ilgili plan programlarda halkın aktif katılımının sağlanması için tasarlanmıştır. 8. Madde halkın normatif (bağlayıcı) hukuki süreçlere katılımını düzenler. 9. Maddeye göre taraf devletler çevresel bilgiye erişim hakkı kısıtlanan kişiye mahkeme karşısında veya bağımsız başka bir karar mekanizması önünde denetim güvencesi vermek zorundadır.

Aarhus Sözleşmesi'nin son bölümünde sözleşmeyle ilgili düzenleyici hükümler yer alır. Sözleşmenin 10. maddesi tarafların toplantıları başlığıyla taraf devletlerin toplantılarında usule ilişkin kurallar belirlenirken, 11. madde her taraf devletin tek oy hakkı olduğunu düzenlemektedir.⁵⁰ 12-18. maddeler ise sırasıyla, sekreteryaya, ekler, sözleşmede değişiklikler, sözleşmeye uyumluluğun incelenmesi, ihtilafların çözümü, imza ve teminat başlıklarını taşımaktadır.⁵¹ Sözleşmesinin 19. maddesi onaylama, kabul, tasdik ve katılım; 20. maddede sözleşmenin yürürlüğe girmesi; 21. maddede taraf ülkelerin sözleşmeden çekilme şekli ortaya konmuş iken, 22. maddede bağlayıcı me-

⁴⁹ "Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters", [Erişim Tarihi 12.10.2022], <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁵⁰ Birleşmiş Milletler, "Aarhus Sözleşmesi Madde 10-11", [Erişim Tarihi 12.10.2022], <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁵¹ Birleşmiş Milletler, "Aarhus Sözleşmesi Madde 12-18", [Erişim Tarihi 12.10.2022], <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

tinler düzenlenmektedir.⁵² Sözleşme bitiminde yer alan EK-I'de ise, çeşitli sektörlerde izin verilmiş sürecinde halkın katılımının zorunlu olduğu faaliyetlere yer verilmiştir. Son olarak EK-II'de, tahkime ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.⁵³

B. Halkın Katılımı

Aarhus Sözleşmesi, Çevresel sürece halkın katılımını üç temel alt başlıkta değerlendirir;

- > Halkın Belirli Faaliyetlere Yönelik Kararlara Katılımı
- > Halkın Çevreye İlişkin Plan, Program ve Politikalara Katılımı
- > Halkın Yürütmeye İlişkin ve/veya Genel Hukukten Bağlayıcı Normatif Düzenlemelere Katılımı

Halkın karar alma süreçlerine katılımı hem sözleşme maddelerinde hem de Aarhus Sözleşmesine giriş kısmında yer almıştır. Aarhus Sözleşmesi'nin giriş bölümünde; çevresel karar alma süreçlerine halkın katılımının kararların şeffaf olması ile alınan çevresel kararlara halkın desteğinin artmasını sağladığı ve karar alma süreçlerine katılımın usulüne ilişkin de halkın bilgilendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sözleşme halkın karar alma süreçlerine katılımını kararın niteliğine göre üç kısımda düzenlemiştir. Sözleşme madde 6; halkın belirli faaliyetler hakkındaki kararlara katılımını⁵⁴, madde 7 ise; halkın çevre ile ilgili plan, program ve projelere katılımını⁵⁵, madde 8'de ise; yürütmeye ilişkin düzenlemelerin ve/veya genel uygulanabilir bağlayıcı normatif araçlara yönelik kararların hazırlanması sırasında halkın katılımını düzenlemiştir. Maddede belirtilen düzenlemeler halka da-

⁵² Birleşmiş Milletler, "Aarhus Sözleşmesi Madde18-22", (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁵³ Birleşmiş Milletler, "Aarhus Sözleşmesi Ek Maddeler", (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁵⁴ Milan Počuča, Marijana Mladenov, Predrag Mirković, "The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance", *Ekonomika Poljoprivrede*, 65/4 (2018): 1619,1620, DOI: 10.5937/ekoPolj1804615P.

⁵⁵ Počuča, Mladenov, Mirković, "The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance", 1619,1620.

nışmanın, halkın karar alma süreçlerine katılmasının anlamlı olmasını sağlamıştır.⁵⁶

Halkın belirli faaliyetler hakkındaki kararlara katılımını düzenleyen madde kapsamında Aarhus Sözleşmesinde halkın faaliyetlere katılım esasları düzenlenmektedir. Halkın katılımı prosedürleri, halk katılımının gerçekleştirilebileceği faaliyetler ve endüstriler, tarafların kendi ulusal hukuku çerçevesinde bu maddenin hükümlerini uygulaması, başvuru sahibi ile kamu otoritesi arasındaki ilişkileri, kamu otoritesi, proje sahibi ve halk arasındaki ilişkiler, mümkün ve uygun olduğu ölçüde tarafların sözleşme maddelerini benimsemesi gerekliliği, çevresel karar alma sürecinde etkin bir şekilde katılımını sağlayan, halkın sözleşmeye aktif katılımını düzenleyen bir rehber niteliğindedir. Aarhus Sözleşmesinin 6. maddesi, bir uluslararası sözleşmede halkın katılımını düzenleyen en kapsamlı maddedir.

Taraflardan her biri, kamuoyuna gerekli bilgileri sağlayarak, şeffaf ve adil bir çerçevede, çevre ile ilgili plan ve programların hazırlanması sırasında halkın katılması için uygun pratik ve/veya diğer hükümleri koyacaktır. Bu çerçevede 6. maddenin 3, 4 ve 8 inci paragrafları uygulanır. Katılabilecek halk, bu Sözleşmenin amaçları dikkate alınarak, ilgili kamu otoritesi tarafından belirlenecektir. Uygun olduğu ölçüde, Taraflardan her biri, çevre ile ilgili politikaların hazırlanmasında halkın katılımı için fırsatlar sağlamaya çalışacaktır.

Her bir Taraf, uygun bir aşamada ve seçenekler hala açıkken, kamu otoriteleri tarafından yürütme düzenlemeleri ve çevre üzerinde önemli bir etkisi olabilecek diğer genel olarak geçerli yasal olarak bağlayıcı kuralların hazırlanması sırasında halkın etkin katılımını teşvik etmeye çalışacaktır.

C. Adalete Erişim

Madde 9/1 doğrultusunda madde 4 düzenlenen bilgi edinme talebinin kısmen veya tamamen göz ardı edilmesi, haksız bir şekilde

---

⁵⁶ Počuča, Mladenov, Mirković, "The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance", 1619,1620.

reddedilmesi ya da bilgi edinme talebine yetersiz yanıt verilmesi veya bu maddeye uygun olmayacak şekilde bilgi edinme talebinin yanıtlanması durumunda herkes, mahkemeye veya ulusal mevzuatlar gereğince kurulan bağımsız ve tarafsız kuruluşlara bu işlemin gözden geçirilmesi talebinde bulunabilir. Madde 9/1'e göre; taraf devletlerin ulusal mevzuatı kapsamında çevresel bilgi edinme hakkına ilişkin uyuşmazlıkların mahkeme önüne götürüldüğü durumlarda; yargıya erişim talebine konu olan işlemin ücretsiz veya düşük bir ücret karşılığında, ulusal hukuka göre kurulan bağımsız ve tarafsız organlarca incelenmesi veya kamu otoriteleri tarafından yeniden gözden geçirilmesi imkânı sunulması gerekir.⁵⁷

Madde 9/2 kapsamında halkın karar alma süreçleri ile ilgili herhangi bir karar, eylem veya ihmal ile ilgili olarak yargıya erişim hakkı düzenlemektedir. Bu fıkra kapsamında yargıya erişim hakkının sahipleri; yeterli menfaat sahibi kişiler ve hak ihlaline uğrayan ilgili halktır. Yeterli menfaat veya hak kaybının ne kapsamda değerlendirileceği ulusal hukuk gereklerine göre fakat Aarhus Sözleşmesi'nin adalete geniş çaplı erişim sağlama hedefi ile bağdaşacak şekilde belirlenecektir. Aarhus Sözleşmesi madde 9/2 kapsamında yargıya başvuru için ya bir hakkın ihlalini ya da yeterli menfaat şartı aramaktadır. Sivil toplum örgütleri çevrenin korunmasına hizmet ediyorsa yeterli menfaat şartını gerçekleştirmektedir. Ayrıca madde 9/2- b'ye göre, hak ihlalinin mağduru kabul edilir.⁵⁸

Yargıya başvuru hakkı kapsamında bir diğer düzenleme ise madde 9/3'te yer almaktadır. Aarhus Sözleşmesine taraf devletler, ulusal çevre mevzuatına ilişkin hükümlerin kamu otoriteleri veya özel hukuk kişileri tarafından karar, eylem veya ihmalle ihlal edilmesi durumunda, ulusal mevzuattaki hükümlere uygun olması şartıyla, halkın,

---

⁵⁷ Luc Lavrysen, "The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights", *Judge at the Belgian Constitutional Court Director of the Centre of Environmental & Energy Law of Ghent University*, (2010): 663-670.

⁵⁸ Lavrysen, "The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights" 663-670

bu ihlallere karşı yargı yollarına başvurmasını sağlamakla yükümlüdür.⁵⁹

D. Aarhus Sözleşmesi Işığında AİHM Kararları

AİHS’de çevrenin korunmasına ilişkin halihazırda bir düzenleme mevcut değildir fakat bu durum, AİHS’nin çevrenin korunmasında başvurulabilecek bir uluslararası sözleşme olmasına engel teşkil etmemektedir.⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, verdiği kararlarla başta yaşam hakkı⁶¹ olmak üzere adil yargılanma,⁶² özel yaşama saygı⁶³, etkin başvuru⁶⁴ ve mülkiyet hakkı⁶⁵ gibi sözleşmede yer alan temel hakları yorumlamak suretiyle çevrenin korunması doğrultusunda AİHM yargılamaları safhasında ciddi bir katkı sunmuştur.

1. ÖNERİYILDIZ- TÜRKİYE (2004)

Yaşam hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. Maddesinde düzenlenmektedir ve diğer tüm hak ve yükümlülüklerin temelini oluşturmaktadır. ÇED Sürecine katılım hakkının kullanılabilmesi için kişinin yaşam hakkı güvence altında olması; en temel haktan mahrum bırakılmamış olması gerekir. Sözleşme’nin 2. maddesinden doğan

⁵⁹ Lavrysen, “The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights”, 663-670.

⁶⁰ Erkan Duymaz, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevrenin Korunmasına Katkısı”, *L.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 0/47 (2012): 125-126, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5694>.

⁶¹ AİHS m.2: Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

⁶² AİHS m.6: Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

⁶³ AİHS m.8: Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

⁶⁴ AİHS m.13: Bu Sözleşme ‘de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.

⁶⁵ AİHS Ek Protokol m.1: Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasadaki öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

pozitif yükümlülük kapsamında devletin, kendi yetki alanında bulunan kişilerin yaşamını korumak amacıyla vatandaşların yaşam hakkını tehlikeye atabilecek her türlü faaliyet kapsamında uygulanan gerekli tedbirleri alma zorunluluğu bulunmaktadır. Öner yıldız/Türkiye kararı kapsamında, özellikle endüstriyel veya ekolojik felaketlerle ilgili tehlikeli faaliyetler alanında devletin pozitif yükümlülüğünü ihlal ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Öner yıldız/Türkiye kararı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan ülkelerin çevresel tehlikelere karşı vatandaşlarını koruması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. AIHM kararları incelendiğinde Aarhus Sözleşmesinin özellikle *çevresel bilgilendirme hakkına* ilişkin maddesi ile bağdaştırıldığı ve taraf devletlerin toplumu maruz kalınan riskler hakkında açık ve eksiksiz bir biçimde bilgilendirmemesi üzerinden Aarhus sözleşmesine atıf yapıldığı gözlemlenmektedir. Çevresel bilgilendirme hakkının söz konusu olduğu davalarda başvurucular, devletin veya özel kişilerin tehlikeli faaliyetlerinden dolayı yaşam haklarının tehdit altında olduğunu öne sürerek AIHM'ne başvuru yapmaktadırlar.⁶⁶30 Nisan 1993'te Ümraniye'de bir çöplükte meydana gelen metan gazı patlaması sonucunda ailesinden ve yakın çevresinden 9 kişiyi ve evini kaybeden bir kişinin yaptığı bu başvuruda, davalı tarafın yaşam hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.⁶⁷ Bu olayda, savunmacı konumunda olan devlet, patlama tehlikesine ilişkin raporları göz ardı ederek patlamayı önlemek için gerekli tedbirleri almaması, ilgili bölgede ikamet eden kişileri patlama riski konusunda bilgilendirmemesi ve patlama sonrası üzerine düşen tazmin yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle yaşam hakkını ihlalden sorumlu tutulmuştur.⁶⁸

2. TAŞKIN VE DİĞERLERİ- TÜRKİYE (2004)

Taşkın/Türkiye davasında ise sözleşmenin 6/1 ve 8. maddeleri olan adil yargılanma hakkı ve özel ve aile hayatına saygı hakkına ilişkin ihlal tespit edilmiştir. AIHM, çevre kirliliğinin çevresel genel bir

⁶⁶ Osman Doğru ve Atilla Nalbant, İHAS Açıklama ve Önemli Kararlar 2.Cilt (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013), 738.

⁶⁷ Doğru ve Nalbant, İHAS Açıklama ve Önemli Kararlar 2.Cilt, 738.

⁶⁸ Doğru ve Nalbant, İHAS Açıklama ve Önemli Kararlar 2.Cilt, 740.

bozulmaya değil; kişinin özel ve aile hayatı üzerinde zararlı bir etkiye yol açıp açmadığını incelemektedir.

AİHS'nin 6. maddesinin 1. Fıkrasında, "Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir."⁶⁹ demektedir. Adil yargılanma hakkının düzenlendiği 6. madde kapsamında çeşitli çevresel davalar gündeme gelmiştir. Adil yargılanma hakkının düzenlendiği 6. madde, kişiye esasa ilişkin bir hak tanımamakta, sahip olduğu hakları etkili bir şekilde kullanabilmesi için usulü güvenceler sağlamaktadır.⁷⁰

Taşkın/Türkiye davasında başvuranlar Anayasa 56. Madde tarafından güvence altına alınmış olan "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama haklarını" öne sürerek AİHS m.6/1'in ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Bergama, Ovacıkta bulunan altın madeninin, Anayasa'nın 56. Maddesini ihlal edecek şekilde çalıştırıldığı gerekçesiyle yerel mahkemelere başvurmuşlardır. İlgili idare ulusal mahkemelerin faaliyetini durdurma kararını uygulamamış ve altın madeni yerel halkın sağlığını tehdit edecek şekilde faaliyetine devam etmiştir. Bunun üze-

---

⁶⁹ AİHS m.6: Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

⁷⁰ Duymaz, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı", 140.

rine yerel halk adil yargılanma haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'ye başvurmuşlardır.⁷¹

AİHM, daha önceki kararlarda belirttiği üzere, AİHS m.6/1'e gidilebilmesi için tartışmanın "gerçek ve ciddi" olması gerektiğini, güncel bir hakkın varlığı, uygulama alanı veya amacıyla ilgili olması gerektiğini söylemiş ve de yargılama sonucunun söz konusu hak için doğrudan kesinlik taşımak zorunda olduğunu dile getirmiştir. Buradan hareketle, Türk hukukunda "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını" tanıdığı, başvuruların da bu hak için mücadele ettiği ve yerel mahkemeler önünde söz konusu altın çıkarılma faaliyetinin bu hakkı ihlal ettiğinin tespitinde bulunulmuştur.⁷²

AİHM "sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkının" Türk mevzuatında yer almasından bahisle m.6/1'in uygulanabilir olduğuna karar vermiştir. M. 6/1'in ihlal edilip edilmediği incelemesinde ise siyanürle altın çıkarılmasının bölge halkının sağlığı için ciddi bir tehdit oluşturduğu ve yerel mahkemelerin de faaliyetin durdurulması yönünde karar verdiği tespiti yapılmıştır. Dolayısıyla Mahkeme yargı kararının yerine getirilmemiş olmasını adil yargılanma hakkının ihlali olarak kabul etmiştir.

AİHM'nin de orta koyduğu üzere başvurular "çevre hakkı" iç hukukta tanındığı için "siyanürle altın çıkarma faaliyeti nedeniyle spesifik ve yakın bir riske maruz kalmayacak olsalar da fiziksel bütünlüklerini korumak için harekete geçme hakkına" sahip olmaktadır. Yani artık burada AİHS m.6/1'in uygulanabilirliği için yaşam hakkında arandığı kadar "katı" bir riskin varlığı aranmamaktadır. Ancak, davanın başvurular lehine sonuçlanmış olması sadece Anayasa'nın 56. maddesine dayanılmış olmasına bağlı değildir. Yerel mahkemeler önünde lehe karar elde edilmiş olması da çok önemli bir noktadır. Çünkü AİHM'nin yerleşik içtihadına göre kesinleşmiş mahkeme karar-

⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi "Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi", (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_tur.pdf.

⁷² "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesine İlişkin Rehber", (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf.

larının uygulanmaması somut olaya göre AİHS m.6/1'in ihlalini sonucunu doğurmaktadır.⁷³

AİHS 8. maddenin sistematüğinden de anlaşılacağı üzere madde, geniş yorumlamaya açık bir maddedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde çevre hakkının doğrudan düzenlenmemesi nedeniyle AİHS madde 8/1 geniş yorumlanarak çevre hakkıyla bağdaştırılır. Madde 8/1'de yer alan dört unsur birbiriyle ilişkili olduğu kadar ayrı olarak değerlendirilebilecek haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk fıkrada; özel hayatın gizliliği, aile hayatı hakkına saygı, konut dokunulmazlığına saygı ve haberleşmenin gizliliği ön plana çıkmaktadır.⁷⁴ AİHM, çevrenin kirletilmesini geniş yorumlayarak, kişiler üzerinde yol açtığı etkileri özel hayatın korunması kapsamında yer alan hukuki çıkarlarla bağlantı kurarak incelemektedir. Çevre kirliliğinin çevresel bir tahribata değil; kişinin özel hayatı aile hayatı, konut hakkı ve kişilerin haberleşmesi üzerinde zararlı bir etkiye yol açıp açmadığını incelemektedir. Maddede yer alan özel hayat kavramı, kişinin maddi ve manevi bütünlüğünü kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir. Özel hayat kavramının alt başlıkları olan aile hayatı ve konut hakkı kararlarda geniş yorumlanmıştır. İddianın bu madde kapsamında incelenebilmesi için çevresel kirlilik sebebiyle kişinin özel hayatına yapılan müdahale doğrudan ve ciddi boyutlarda olmalıdır. Devlet bu hakkı korumak için gerekli önlemleri almalı ve ayrıca kamuyu çevresel risklere karşı bilgilendirerek kişilere Aarhus Sözleşmesi'nde yer alan katılım haklarını sağlamalıdır. Çevresel etkinin ortaya çıkardığı zararların ve gerekirse illiyet bağının kesin incelemelere ve uzman raporlarına dayandırılması beklenmektedir.⁷⁵ AİHM, 8. maddenin uygulanabilmesi için başvuru-cuların yaşamları bakımından ağır bir tehlike halinin varlığını gerekli görmemekte; başvuruların sağlığını, özel ve aile yaşamlarını tehlikeye atabilecek ağır çevre ihlallerinin varlığını madde uygulama-

⁷³ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2008) 296,297.

⁷⁴ M. Balkan Demirdal, "Adil Yargılanma Hakkı", içinde İnsan Hakları Hukuku ed. İlyas Doğan, (Ankara: Astana Yayınları, 2015), 546-548.

⁷⁵ "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 Rehberi", (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_TUR.pdf.

sı bakımından yeterli saymaktadır. Somut olayda siyanür yoluyla altın çıkarılması yerel halkın sağlığını tehlikeye atabilecek ağır bir çevre ihlali ve ihmaldir. AİHS madde 8 ihlal edilmiştir.⁷⁶

3. GUERRA VE DİĞERLERİ- İTALYA (1996)

Guerra/İtalya davasında verdiği kararda sözleşmenin 8. maddesi uyarınca kişilerin çevresel konularda bilgilenme hakkına sahip olduğunu belirterek taraf devletlerin kişilerin maruz kalacakları riskler konusunda halkı açık bir biçimde bilgilendirmesi gerektiği belirtilmiştir. Başvuranların hepsi Manfredonia (Foggia) kasabasında yaşamaktadır. Monte Sant'angelo belediyesi bünyesinde yer alan Enichem agricultura şirketinin kimya fabrikası yaklaşık bir kilometre uzaklıktadır. Fabrika, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde belirtilen kriterlere göre "yüksek riskli" olarak sınıflandırılmıştır.⁷⁷

Başvuranlar özellikle, fabrikanın çalışmalarından kaynaklanan kirliliğin düzeyini ve büyük kaza riskini azaltıcı, uygulamaya dönük tedbirlerin alınmamasının, yaşamlarına ve vücut bütünlüklerine saygı gösterilmesi haklarını ihlal ettiğinden şikâyetçi olmuşlardır. Bunlara ilaveten, ilgili mercilerin, olası tehlikeler ve büyük bir kaza anında izlenmesi gereken usuller hakkında kamuyu bilgilendirmediği gerekçesiyle, bilgi edinme özgürlüklerinin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu olayda, çevresel bilgiye erişim hakkının kısıtlanması söz konusudur. Çevresel bilgiye erişim, ÇED Sürecine halkın katılımının temel unsurunu oluşturmaktadır. Manfredonia halkının çevresel bilgiye erişim özgürlüğü kısıtlanmıştır, halk tehlikeli bir durumla karşılaşması halinde maruz kalacağı risklerden habersiz bir şekilde yaşamaya

⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi", (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_tur.pdf.

⁷⁷ 74 AİHM Büyük Daire, 19.02.1998, A. 116/1996/735/932, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22docname%22:\[%22guerra%22\],%22documentcollectio- n%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58135%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22docname%22:[%22guerra%22],%22documentcollectio- n%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58135%22]), 13.10.2022.

mecbur kalmıştır. Aarhus Sözleşmesinde çevresel bilgiye erişimin ihlali ve AİHS madde 8'in ihlali söz konusudur.

Çevre kirliliğinin bireylerin refahını etkileyebileceğini ve özel ve aile hayatlarını olumsuz etkileyecek şekilde kaliteli bir hayat yaşamalarını engelleyebileceği belirtilmektedir. Bu davada başvuranlar, gübre üretimi 1994 yılında sona erene kadar, fabrikada bir kaza durumunda özellikle tehlikeye maruz kalacak bir kasaba olan Manfredonia'da yaşamaya devam etmeleri durumunda kendilerinin ve ailelerinin karşılaşabilecekleri riskleri değerlendirmelerini sağlayacak temel bilgilere erişim sağlanamamıştır. Bu nedenle, davalı Devletin, Sözleşmenin 8. Maddesini ihlal ederek, başvuranların özel ve aile hayatlarına saygı hakkını güvence altına alma yükümlülüğünü yerine getirmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.⁷⁸

E. KATILIMCILIK İLKESİNİN ÖN KOŞULU- BELGELERE ERİŞİM HAKKI

Çevresel süreçlere katılımın gerçekleşebilmesi için sürecin sonunda muhtemel bir zarara uğrayacak veya olumsuz yönde etkilenmesi beklenen vatandaşların ilgili faaliyetlerden haberdar olması gerekir.⁷⁹ Sözün özü, bilgili vatandaşların varlığına ihtiyaç vardır ki katılım gerçekleşebilsin. *Çevresel katılımı düzenleyen birçok sözleşmede bilgi ve belgelere erişim hakkına ilişkin hükümlere yer verilir.*⁸⁰

1. Aarhus Sözleşmesi

Çevresel bilginin niteliği, Madde 2/3'te çok geniş kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır. Atmosferden toprağa, radyasyondan enerjiye, kültürden insan sağlığına kadar kapsamlı ve şüpheye yer bırakmayacak geniş bir tanım yapılmıştır.⁸¹ Aarhus Sözleşmesi'ne göre neredey-

⁷⁸ AİHM B.D., A. 116/1996/735/93.

⁷⁹ Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", 26.

⁸⁰ "Aarhus Convention- your right to enviromental information", (Erişim Tarihi 13.10.2022), <https://www.naturvardsverket.se/en/environmental-work/international-cooperation/conventions/aarhus-convention/>.

⁸¹ "Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Enviromental Matter", [Erişim Tarihi 13.10.2022], <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

se her bilgi çevresel bilgi niteliği taşıma kapasitesine sahiptir. Sözleşmenin 4. maddesinin 1. fıkrasında, tarafların kamu otoritelerine gerçekleştirileceği talep doğrultusunda çevresel bilgilerin belirli istisnai durumlar dışında kopyaları ile halkın kullanımına çıkarsız bir şekilde açılmakla yükümlü olduğu vurgulanmıştır.⁸² Sözleşmenin 4. maddesinin 2. fıkrasında, halka verilecek bilgilerin mümkün mertebe erken bir şekilde verilmesi tariflenir; talep anından 1 ay içerisinde bilgilerin verilmiş olması gerekir, kapsamlı bilgi istemi durumunda gerekçeli olarak 1 ay ek süre uzatımı istenebilir.⁸³

2. Anayasa

Ulusal mevzuatta bilgi edinme hakkının ilk düzenlemesi, temel mevzuat olan Anayasa ile yapılmıştır. Düzenlemenin dayanağı Anayasa'nın 74. maddesidir. Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bilgi edinme hakkının temelini oluşturan bu düzenleme, bu hakkın kullanılmasında temel araç niteliğindedir. İlgili madde; *"Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu gecikmeksizin, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir."* şeklinde düzenlenmiştir.

3. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun amaç başlıklı birinci maddesi ise, *"Bu kanunun amacı; demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir."* şeklindedir. Bilgi Edinme Hakkı bağlamında gerçekleştirilmiş mevcut en önemli ulusal düzenleme Ekim 2003'te kabul edilen Bilgi Edinme Hakkı Ka-

⁸² "Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters", (Erişim Tarihi 13.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁸³ "Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters", (Erişim Tarihi 13.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

nunudur. Kanunla kabul edilen ilkeler eşitlik, tarafsızlık ve açıklıktır.⁸⁴ Kişiler bu ilkelere uygun olarak bilgi edinme haklarını kullanır. Kamu kurumlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanan bir kanundur.⁸⁵ Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir, yabancılar ve tüzel kişiler için karşılıklı esasına dayalı istisnai bir durum vardır.⁸⁶ Kanunda süreler net bir şekilde yazar, 15 gün geri bildirim süresidir, uzatma halinde 30 güne kadar çıkar, reddedilmesi halinde ise gerekçeli bir karar açıklanması zorunludur.⁸⁷

4. Çevre Kanunu

Çevre Kanunu, ilkeleri arasında halkın katılımı esasını benimsemiştir ve bilgi edinme ve başvuru hakkı çerçevesinde Aarhus ile uyumlu bir mevzuata sahiptir.⁸⁸ Fakat Aarhus Sözleşmesi çevresel bilgi kavramını o kadar detaylı yapmıştır ki bizim çevre mevzuatımız buna kıyasla çok ilkel ve sınırlı bir kapsamda değerlendirme yapmaktadır.

Çevre Kanunu Madde 3/E bendi, çevre hukukuna dair katılım ilkesinden bahseder. Devletin yetkili mercilerinin, sivil toplum kuruluşlarının, politik kesimin ve vatandaşların ortak işbirliği çerçevesinde halkın katılımını sağlamakla yükümlü olduğu düzenlenir. Aarhus Sözleşmesi, AB ÇED Direktifi ve AB Beyaz Kitap Yönetişim İlkesi olan katılımçılık ilkesi ile paralellik gösteren bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre Kanunu'nun 30. maddesi, Aarhus Sözleşmesi'nin çevresel bilgiye erişim hakkına ilişkin maddelerine uyumlu bir biçimde düzenlenmiştir.⁸⁹ Aarhus Sözleşmesi çevresel bilgiye erişimi kısıtlamazken,

⁸⁴ Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", 29.

⁸⁵ Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", 34.

⁸⁶ Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", 34.

⁸⁷ Güneş, "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", 35.

⁸⁸ Ilgın Özkaya Özlüer, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf>.

⁸⁹ Ilgın Özkaya Özlüer, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://ekolojikolektifi.org/wp->

çevre kanunu belirli sınırlamalar getirme gereksinimi duymuştur.⁹⁰ Çevresel bilgi tanımı Aarhus Sözleşmesi'nde çok geniş yapılmışken, Türk Çevre Mevzuatında daha dar bir tanım yapılmıştır.⁹¹

IV. TÜRK HUKUKUNDA ÇED SÜRECİNE KATILIM

A. Genel Olarak

Türk Hukuku'nda; halkın ÇED Sürecine katılımında esas alınan düzenleme 29 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanan 31907 sayılı güncel ÇED Yönetmeliğidir. Yönetmeliğin tanımlar maddesinde bazı kavramlara açıklık getirilmiştir. Madde 9'da ÇED için toplantı süreci detaylıca anlatılmıştır. Hangi projeler için halkın katılımı toplantısı yapılmasının zorunlu olduğu Madde 7'de, "Çevresel etki değerlendirme sine tabi projeler" maddesinde belirtilmiştir.⁹² Ek-1 listesinde yer alan projeler, ÇED Raporu hazırlanması gerekir kararı verilen projeler ve Ek-1 listesinin üzerinde değer eşğine sahip projeler için ÇED Raporu hazırlanması zorunludur. Bu nedenle belirli ölçekteki projeler için halkın katılımı toplantısı yapılması mecburidir. Tanımlar başlıklı 4. madde hükmü, "halk", "halkın bilgilendirmesi ve sürece katılımı" ve "ilgili halk" kavramlarının tanımlarını aşağıdaki şekilde yapmış;

ş) *Halk: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Türkiye'de ikamet eden yabancıları,*

t) *Halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı: ÇED sürecinin başlangıcından sonuna kadar, halkı proje hakkında bilgilendirmek, projeye*

[content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf](https://www.ekoloji.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf).

⁹⁰ Ilgın Özkaya Özlüer, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://ekoloji.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf>.

⁹¹ Ilgın Özkaya Özlüer, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://ekoloji.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf>.

⁹² Rukiye Alan, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Sürecinde Halkın Katılımı Toplantıları: Yapılması Gerekenler ve Yaşanan Sorunlar", (Erişim Tarihi 14.10.2022), https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/030b84c2894bd6e_ek.pdf.

ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere paydaş katılım planında detayları belirlenen her türlü etkinliği, (broşür, tanıtıcı film, resmi duyuru, toplantı, bilgilendirme ofisi ve benzeri),

u) İlgili halk: Gerçekleştirilmesi planlanan projeden etkilenen veya etkilenmesi muhtemel olan halkı,

Halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısı başlıklı 9. madde ise;

Halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısı

MADDE 9- (1) *Halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere; Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği il müdürlüğü tarafından belirlenen merkezi bir yer ve saatte halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısı düzenlenir.*

(2) *Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar toplantı tarihini, saatini, yerini ve konusunu belirten bir ilanı; projenin gerçekleştirileceği yörede yayımlanan yerel süreli yayın ile birlikte yaygın süreli yayın olarak tanımlanan bir gazetede toplantı tarihinden en az 10 takvim günü önce yayımlatır.*

(3) *Halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısı, il müdürünün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında yapılır. Toplantıda halkın; proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, öneri ve sorularının alınması sağlanır. Halk tarafından dile getirilen görüş, öneri ve itirazlar toplantı hakkında düzenlenecek tutanakta belirtilir. Toplantı başkanı, katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir. Toplantı tutanağı, bir sureti il müdürlüğünde kalmak üzere Bakanlığa gönderilir.*

(4) *Komisyon üyeleri, özel format belirleme öncesinde, projenin planlandığı alanı inceleyebilir, bildirilen tarihte düzenlenecek halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısına katılabilirler.*

(5) Halkı, proje ve etkileri hakkında bilgilendirmek, halkın projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından paydaş katılım planı (PKP) hazırlanır. Hazırlanan paydaş katılım planı ÇED başvuru dosyası ekinde sunulur. Bakanlık gerekli gördüğü durumlarda, yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan halkın bilgilendirilmesine yönelik olarak ÇED süreci boyunca; bilgilendirici broşür dağıtılması, anket, seminer gibi çalışmalar yapılması veya proje ile ilgili internet sitesi hazırlanarak bilgi paylaşılması gibi ilave çalışmalar yapmasını da isteyebilir. Ayrıca Bakanlık tarafından talep edilmesi halinde ÇED süreci içerisinde bu plan güncellenir.

şeklinde düzenlenmiştir.

Halkın Katılımı Toplantısı maddesi, özenli ve detaylı şekilde düzenlenmiş bir maddedir fakat bağlayıcılığı olmaması sebebiyle usulen toplantı yapılmaktadır, hatta uygulama aşamasında bile çoğu zaman sıkıntılar yaşandığına şahit olmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerindeki gibi etkin bir uygulaması ve bağlayıcılığı olursa, düzenlendiği gibi özenle uygulanırsa aktif katılımın sağlanmasında büyük pay sahibi olacaktır.

Katılımın kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi katılım kişilerin çevre ile ilgili faaliyet veya konulardan haberdar olması gerekir. Katılımın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için katılacak kişilerin ilgili faaliyet veya konu hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Nitekim katılıma yer veren birçok düzenlemede çevresel bilgiye erişime ilişkin hükümlere yer verildiği görülmektedir. Çevresel bilgi edinme hakkı, kişilere çevresel bilgileri edinmenin yanı sıra bu bilgilerin yer aldığı belgelere erişilmesi hakkını da sağlar.⁹³

Anayasası'nın 56. maddesinde, çevrenin korunmasının devletin ve vatandaşların ortak ödevi olduğu belirtilmiştir. Devlet sahip olduğu

⁹³ Ilgın Özkaya Özlüer, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf>.

kamu gücü ile çevre koruma ödevini yerine getirebilecekken, vatandaşların bu ödevi yerine getirebilmesi ancak kendilerine katılım olanaklarının tanınması ile mümkündür. Dolayısıyla, yurttaşlar için etkili katılım imkânlarının oluşturulması Anayasanın 56. maddesinin bir gereğidir. Etkili bir katılımın önkoşulu olan çevresel bilgilere erişim bağlamında ise, Anayasanın 74. maddesinin 3. fıkrasının önem taşıdığını belirtmek gerekir. Burada, herkesin bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Çevre Kanunu'nda da katılım konusunda bazı düzenlemeler yer almaktadır. Kanunun İlkeler başlıklı 3. maddesinin e) bendinde, çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkının esas olduğu öngörülmüştür. Bunun devamında, ilgili bakanlık ve yerel yönetimlerin meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlarının çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlü olduğu hükme bağlanmıştır.

Çevre Kanunu'nun 30. maddesi, katılım konusunda önem taşıyan diğer bir düzenlemedir. Maddenin 1. fıkrasında, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebileceği öngörülmüştür. 2. fıkrada ise, herkesin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. 30. Madde bağlamında dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, zarar gören veya haberdar olan herkese ilgili mercilere başvurma olanağı tanımasından ötürü 1. fıkranın çevresel kirlilik veya çevresel bozulmaların söz konusu olduğu hallerde herhangi bir hak veya menfaat ihlaline gerek kalmadan herkese idari ve yargısal başvuru hakkı tanıdığıdır.

B. Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı

Vatandaşlar çevresel bilgiye erişim hakkı vasıtasıyla öğrenmek istedikleri çevresel bilgiye ulaşabilirler ve bu şekilde yönetime dahil olurlar. Çevresel bilgiye erişim hakkı, halkın çevresel karar alma sürecine katılmasına ve dolaylı olarak yerel demokrasi anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Halkın bu bilgilere ulaşarak karar alma

süreçlerine dahil olması çevre demokrasisi anlayışını güçlendirmektedir. Nitekim Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun gerekçesinde bilgi edinme hakkının kullanılmasıyla halkın devleti denetlemesinin kamu kurum ve kuruluşlarını şeffaf olmaya teşvik ettiği belirtilmiştir.

1. Hakkın Kapsamı

Çevre Kanunu'nda çevresel bilgiye erişim hakkının kapsamına ilişkin herhangi bir düzenleme yer almadığı için, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu doğrultusunda yorum yapılması gerekmektedir. *BEHK madde 2'ye göre kapsam; kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetleri ile sınırlıdır. Çevresel bilgi tanımı Çevre Kanunu madde 2'ye göre; "Su, hava, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile bunları olumsuz olarak etkileyen veya etkileme ihtimali bulunan faaliyetler ve alınan idari ve teknik önlemlere ilişkin olarak mevcut bulunan her türlü yazılı, sözlü veya görüntülü bilgi veya veri" dir.*⁹⁴

2. Katılım Hakkının Sınırları

Çevre Kanunu madde 30/2, çevresel bilgiye erişim hakkı bakımından bazı istisnai hallerde çevresel bilgiye erişim hakkının sınırlandırılmasını öngörmektedir. Üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin taleplerin reddedilmesi, Çevre Kanunu madde 30/2-2 de düzenlenmektedir.⁹⁵ Çevresel bilginin erişimine ilişkin açık bir düzenleme BEHK'da yer alan istisna hükümler arasında yer almamaktadır. BEHK madde 15-27 kapsamında düzenlenen hükümler, istisnai hükümleri düzenlemektedir. Bu istisnalar sırasıyla; yargı denetimi dışında kalan işlemler, devlet sırrına ilişkin bilgi veya belgeler, ülkenin ekonomik çıkarına ilişkin bilgi veya belgeler, istihbarata ilişkin bilgi veya belgeler, idari soruşturmaya ilişkin bilgi veya belgeler, adli soruşturmaya ilişkin bilgi veya belgeler, özel hayatın gizliliği, haberleşmenin gizliliği, ticari sır, fikir ve sanat eserle-

⁹⁴ Çevre Kanunu madde 2, (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>.

⁹⁵ Çevre Kanunu madde 30/1-2, (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>.

ri, kurum içi düzenlemeler, kurum içi görüş ve bilgi notu ve tavsiyeler, tavsiye ve mütalaa talepleri şeklindedir.⁹⁶

3. Doğa Derneği- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Davası⁹⁷

Aşağıda detayları ile açıklanacağı üzere, 29 Temmuz 2022 tarih ve 31907 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin bir kısım maddelerinin iptali ve yürütmesinin durdurulması talebidir;

İptal Gerekçeleri ve Hukuki Dayanaklar: Çevre Kanunu’nun ve dayanağını bu kanundan alan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği’nin temel hukuki paradigması, ÇED süreçlerinde halkın katılımının önündeki her türlü engelin ortadan kaldırılması, doğru bilgiye erişim ve bu süreçlerin sonucunda halkın proje konusundaki kaygılarının ortadan kalkmaması halinde yargıya başvurmasının olanaklı hale getirilmesidir. Nitekim Çevre Kanunu’nun İlkeler kenar başlıklı 3. maddesinin (e) bendi, “Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.” demektedir. Yine Çevre Kanunu’nun “Bilgi Edinme ve Başvuru Hakkı” başlıklı 30. maddesinde de “Çevreyi kirlüten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir...” denilerek, çevresel konularda bilgi edinme ve başvuru hakkını bir hükümle koruma altına almıştır.⁹⁸

⁹⁶ Bilgi Edinme Hakkında Kanun madde 15-27, (Erişim Tarihi 14.10.2022), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>.

⁹⁷ “Halkın Kararlara Katılımını Savunmak, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği İptal Davası”, <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2022/10/ced-yonetmeligi-iptal-davasi.pdf>

⁹⁸ Danıştay 6. Daire, 13.06.1994, E. 1994/2816, K. 1994/4393, <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2022/10/ced-yonetmeligi-iptal-davasi.pdf>.

Bu Kanuna göre hazırlanacak olan yönetmeliklerin de katılım, bilgiye erişim ve yargıya başvuru mekanizmalarını, bu üçlü saç ayağını hukuken garanti etmesi şarttır. Halkın süreçlere katılım hakkını kısıtlayan, zorlaştıran, bilgiye erişim mekanizmalarını muğlaklaştıran ve nihayetine yargıya başvuru hakkını zedeleyen düzenlemelerin bu amaca hizmet etmeyeceği açıktır. Ancak 2022 yılı ÇED yönetmeliğinde, özellikle ÇED süreçlerine halkın katılımına ve bilgiye erişmesine dair düzenlemelerin, eski yönetmelik hükümlerinden bile daha geri düzenlemeler içerdiği, halkın karar alma süreçlerine katılma, bilgiye erişme ve bunun neticesinde yargıya başvuru haklarını zedelediği tespit edilmiştir.⁹⁹

C. ÇED Sürecine Katılımın Kapsamı

Yaşadığı çevreyi en iyi gözlemleyebilen ve değerlendirebilme potansiyeline sahip topluluk, bölgede yaşamını sürdüren yerel halktır.¹⁰⁰ Önerilen projenin çevresel etkilerini yabancıların farkında olamayacağı açılardan değerlendirerek çevre için önemli olan fakat önemsiz sayılan konuların dikkate alınmasını sağlamaktadır.¹⁰¹ Bu sebepten dolayı ÇED Sürecine katılımın uygulama aşaması ÇED sürecine katılımında büyük rol oynamaktadır.

ÇED sürecine halkın katılımı ÇED Yönetmeliği kapsamında gerçekleşmektedir. ÇED Yönetmeliğine göre ÇED sürecine halkın katılımı yazılı ve sözlü şekilde gerçekleşmekle beraber katılım, düzenlenmesinden valiliklerin sorumlu olduğu halkın katılım toplantıları aracılığıyla olmaktadır. ÇED Yönetmeliği madde 9/2 kapsamında halkın katılım toplantısına yönelik zamanlama takvimi, iletişim bilgilendirmesi ve öneri bildirim süreci valilik vasıtasıyla yapılmaktadır.¹⁰²

⁹⁹ Danıştay 6.D., E. 1994/2816.

¹⁰⁰ Rukiye Mehtap Özlü, "Türkiye'de Uygulanan Çevresel Etki Değerlendirme Sürecine Halkın Katılımının Fransa'daki Uygulamayla Karşılaştırılması". Alanya Akademik Bakış Dergisi. 5/2 (2021): 733,734.

¹⁰¹ Özlü, "Türkiye'de Uygulanan Çevresel Etki Değerlendirme Sürecine Halkın Katılımının Fransa'daki Uygulamayla Karşılaştırılması", 733,734.

¹⁰² ÇED Yönetmeliği m.9/2, (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.39647.pdf>.

Yukarıda mevzubahis ÇED Yönetmeliği madde 9 doğrultusunda halkın katılım toplantısı usulleri ve uygulama esasları düzenlenmiştir. ÇED Yönetmeliği 9/1 doğrultusunda halkın katılım toplantısı kararı alındıktan sonra bu kararın duyurulmasından Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar sorumludur. Valilikler, bu kurum/kuruluşları denetleyerek halkın katılım toplantısı duyurularının gereği gibi yapılmasını takip etmektedirler. ÇED Yönetmeliği madde 9/2 doğrultusunda projenin gerçekleştirileceği yörede yayımlanan yerel süreli yayın ile birlikte yaygın süreli yayın olarak tanımlanan bir gazetede toplantı tarihi, saati, yeri ve konusu mutlaka belirtilerek; toplantı tarihinden en az on takvim günü önce bir ilan verilmelidir.¹⁰³

ÇED Yönetmeliği 9/5 uyarınca bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından paydaş katılım planı hazırlanarak halkı bilgilendirmek amacıyla broşür dağıtılabilir, anket, seminer gibi çalışmalar, halkın katılım toplantısından önce yapılabilir veya konuyla ilgili her türlü bilgi, internet aracılığıyla yayımlanabilir. Halkın katılım toplantısı, ayrıca anons ve ilan yöntemiyle duyurulmaktadır. Maddede belirtilmiş olmamakla beraber faaliyete geçirilmesi öngörülen projenin ÇED süreci hakkında, projeden zarar görecektir veya zarar görmesi muhtemel halkın yaşadığı yerlerde, belediyeler ve muhtarlıklar aracılığıyla halkın katılım toplantısı anons edilerek veya yazılı ilan şeklinde duyurulabilir.¹⁰⁴

ÇED Yönetmeliği madde 9/1 uyarınca halkın katılım toplantısı Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte düzenlenmektedir. Aynı yönetmeliğin 9.maddesinin 3. fıkrası uyarınca halkın katılım toplantısı, çevre ve şehircilik il müdürünün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında yapılmaktadır. Toplantıda; halkın, proje hakkında bilgilendiril-

¹⁰³ ÇED Yönetmeliği m.9/2, (Erişim Tarihi 15.10.2022)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.39647.pdf>

¹⁰⁴ ÇED Yönetmeliği m.9/5, (Erişim Tarihi 15.10.2022),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.39647.pdf>

mesi sağlanarak halktan görüş, soru, talep ve önerilerini sunmaları beklenmektedir. Halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı toplantısı, il müdürünün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında gerçekleştirilir. Toplantıda halkın; proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, öneri ve sorularının alınması sağlanır. ÇED sürecine halkın katılımı, idare tarafından ÇED'e konu proje hakkında nihai karar verilmeye kadar devam etmektedir.¹⁰⁵

1. Stratejik ÇED Değerlendirme Yönetmeliği

2010 senesinden önce mevzuatımızda yer alması planlanan Stratejik ÇED Değerlendirme Yönetmeliği, 2017 yılında Avrupa Birliği mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla uygulamaya geçirilen bir çevresel değerlendirme mekanizmasıdır. Bu değerlendirme süreci sonunda uygulanacak olan plan, program ve politikaların çevre üzerindeki olumsuz etkileri tespit edilir. Proje onayı, sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması ilkesi doğrultusunda çevresel unsurların entegre edilmesiyle verilir.¹⁰⁶

2. E-ÇED- Dünyada Bir İlk

ÇED sürecinin ilgililer tarafından tamamen internet ortamından takip edilmesine olanak tanıyan sistem, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2013 senesinde kullanılmaya başlandı. Ciddi miktarda kaynak israfına engel olan E-ÇED Projesi, dünyada ilk olma özelliğini taşımaktadır.¹⁰⁷ Ülkemizde işlemler artık E-ÇED sistemi üzerinden yürütüldüğü için Halkın Katılımı Toplantısı tutanakları da sisteme yüklenmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ ÇED Yönetmeliği m.9/5, (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.39647.pdf>.

¹⁰⁶ CSB "Stratejik Çevresel Değerlendirme", (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı), (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://scd.csb.gov.tr>.

¹⁰⁷ CSB, "E-ÇED Uygulaması Dünyada İlk Olma Özelliği Taşıyor", (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı), (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://csb.gov.tr/e-ced-uygulamasi-dunyada-ilk-olma-ozelligi-tasiyor-bakanlik-faaliyetleri-1037>.

¹⁰⁸ CSB, "E-ÇED Uygulaması Dünyada İlk Olma Özelliği Taşıyor", (Erişim Tarihi 15.10.2022) <https://csb.gov.tr/e-ced-uygulamasi-dunyada-ilk-olma-ozelligi-tasiyor-bakanlik-faaliyetleri-1037>.

3. Halkın Katılımı- ÇED Sürecinin Durdurulması

Halkın Katılımı Toplantıları, ÇED süreçleri hakkında ülkemizde halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, halkın projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere yapılan ve herhangi bir bağlayıcı niteliği olmayan toplantılar olsalar dahi, nadir de olsa özenli bir şekilde yapıldığında, bazı projelerin engellenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu toplantılardan bir tanesi ODTÜ sınırları içerisindeki göle yakın mesafede yapılması planlanan bir otel hakkındadır. Şöyle ki;

“Eymir Gölü’ne 150 metre mesafede bir otelin inşaa edilmesi planlanmıştı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi sınırları içinde bulunan göl çevresindeki ormanlık alan, çevre koruma alanı olarak tanımlanmıştır. ÇED Süreci, Halkın Katılımı Toplantısı sonucunda projeye yapılan itirazlar neticesinde durduruldu. Halkın Katılımı Toplantısına yüksek katılım sağlandı fakat asıl önemli nokta halkın, proje ve projenin yapılacağı alan üzerindeki etkileri hakkında detaylı bilgilendirilmiş olmasındı. Eymir Gölü çevresinde arıtma tesislerinin olmaması, bölgede çeşitli canlı türlerine yönelik hayati tehditlerin olması, ODTÜ’de yer alan gölün halka açık olmasına karşılık üniversiteye mahsus kullanım alanında yer almasına ilişkin hatalı bilgiler giderilmiş, inşaati gerçekleştiren firma tartışmada yetersiz kalmıştır.

Otel inşaatını gerçekleştiren şirket, toplantıya katılım gösteren halkı memnun edecek cevaplar veremedi. Halkın katılımı toplantısı sonrasında projeye yönelik itirazlar olması sebebiyle ÇED süreci durduruldu.”¹⁰⁹

V. ÇED Sürecine Katılımda Almanya Uygulaması ¹¹⁰

Avrupa Birliği, ÇED sürecine katılımı farklı mevzuatlar aracılığıyla uygulamaya devam etmektedir. İlk olarak 85/337/AET sayılı AB

¹⁰⁹ WWF-COSEED, “Halkın Katılımı Çevresel Karar Alma Süreçlerini Nasıl Etkiler: Dünyadan iyi Örnekler”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <http://co-seed.eu/assets/files/fvmVYcGTq6-halkin-katilimi-cevresel-karar-alma-sureclerini-nasil-etkiler-dunyadan-iyi-orneklerpdf.pdf>.

¹¹⁰ Umweltprüfungen UVP/SUP, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.bmu.de/themen/bildung-beteiligung/beteiligung/umweltpruefungen-uvp-sup>.

ÇED Direktifi, 1991’de kabul edilen ESPOO Sözleşmesi, sürdürülebilir kalkınmanın uygulamaya geçişi ile ilgili 2001/42/EC sayılı Stratejik ÇED Direktifi ve son olarak çevre hukuku alanında en önemli sözleşme olarak görülen 2001 Aarhus Sözleşmesi Avrupa Birliği vatandaşlarının karar alım süreçlerinde katılımcılık ilkesi çerçevesinde önemli rol oynamalarını sağlamıştır. Avrupa Birliğinde bazı ülkeler AB ÇED Direktifine uyumlu olmak şartıyla kendi iç hukuklarında uygulamaya yönelik farklı düzenlemeler yapmıştır.¹¹¹ Alman hukukunda ise halkın ÇED Sürecine katılımı, Federal Çevre Etki Değerlendirme Kanunu (UGVP) ile düzenlenmektedir. Halkın katılımına ilişkin düzenlenmeler madde 18/1, 19, 21/1, 22 ve 42 ile yapılmıştır.¹¹²

*İlgili halk kavramı, Federal Çevre Etki Değerlendirme Kanunu 2. maddesinin 8. Fıkrasında düzenlenmektedir. Buna göre ilgili halk kavramının kapsamına bir projenin gerçekleştirilmesinden dolayı herhangi bir menfaatleri etkilenen gerçek veya tüzel kişiler girer.*¹¹³

*Madde 18 Halkın Katılımı*¹¹⁴

Yetkili makam, kamuoyunu projenin çevresel etkisine dahil eder. Katılım kapsamında ilgili kamuya yorum yapma fırsatı verilecektir. Aynı zamanda Çevresel Temyiz Yasası tarafından tanınan dernekler, çevre koruma konusunda yetkili makamdır. Katılım süreci, Bölüm 73 (3) cümle 1’in ve İdari Usul Kanunu’nun 5 ila 7. paragraflarının gerekliliklerini karşılamalıdır.

*Madde 19 Halkın Bilgilendirilmesi*¹¹⁵

¹¹¹ “UVP -Verfahren”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.usp.gv.at/umwelt-verkehr/umweltvertraeglichkeitspruefung/uvp-verfahren.html>.

¹¹² “Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html>.

¹¹³ “Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

¹¹⁴ “Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

¹¹⁵ “Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

(1) Katılım sürecinin başında yer alan duyuruda, yetkili makam tarafından kamuoyuna duyurulur.

1. onay kararı başvurusu veya proje geliştiricisinin çevresel uyumluluğunun incelendiği bir prosedürü başlatmak için yaptığı diğer işlemler hakkında,

2. § 5'e göre projenin ÇED yükümlülüğünün belirlenmesi ve gerekirse §§ 54 ila 56'ya göre sınır ötesi katılımın uygulanması hakkında,

3. Prosedürden ve onay kararından sorumlu makamlar hakkında, daha fazla ilgili bilginin elde edilebileceği ve hangi yorumların veya soruların sunulabileceği ve ayrıca bu yorumların veya soruların iletilmesi için belirlenen son tarihler hakkında,

4. olası bir kabul kararının niteliği hakkında,

5. ÇED raporunun sunulduğunu,

6. kararla ilgili olan ve katılım prosedürünün başladığı tarihte yetkili makamın elinde bulunan, projeye ilgili raporların ve tavsiyelerin adları hakkında,

7. 5 ve 6 numaralı belgelere göre belgelerin nerede ve ne kadar süreyle incelemeye hazır bulundurulacağı ve

8. halkın katılım prosedürünün daha fazla ayrıntısı hakkında.

(2) Yetkili makam, katılım sürecinde en az aşağıdaki belgeleri sunar:

1. ÇED raporu,

2. sorumluların projeye ilgili raporları ve tavsiyeleri

katılım sürecinin başladığı tarihte yetkilidir.

Nükleer Lisanslama Usulü Yönetmeliğinin 18. Bölüm 2. Paragrafı ve 1. Bölümüne göre prosedürlerde, belgeler, 18. Bölüm 1. Paragraf 1. Fıkra 4'ten farklı olarak, lisans veren makamda veya proje sahasına yakın uygun bir yerde düzenlenebilir.

(3) Onay kararı için önemli olabilecek ve yalnızca katılım sürecinin başlamasından sonra yetkili makamın erişebileceği diğer bilgiler, çevresel bilgilere erişime ilişkin federal ve eyalet düzenlemelerine uygun olarak halkın erişimine açılmalıdır.

*Madde 21 Halkın beyanları ve itirazları*¹¹⁶

(1) İlgili kamu, katılım kapsamında yazılı olarak beyanda bulunabilir veya yetkili makama kaydını yaptırabilir.

*Madde 22 Prosedür sırasında değişiklik olması durumunda halkın katılımının yenilenmesi*¹¹⁷

(1) Proje geliştirici, prosedür sırasında Madde 19 alt bölüm 2 uyarınca gösterilecek belgeleri değiştirirse,

bu nedenle yenilenen halk katılımı gereklidir. Ancak, değişikliklerle sınırlıdır.

Yetkili makam, bildirimde bunu belirtecektir.

(2) Yetkili makam, ek önemli veya diğer önemli çevresel etkilerden korkulmaması halinde, halkı tekrar sürece dahil etmekten kaçınmalıdır. Bu, özellikle proje geliştiricisi tarafından öngörülen önlemlerle bu tür çevresel etkilerin ortadan kaldırıldığı durumlarda geçerlidir.

*Madde 42 Halkın Katılımı*¹¹⁸

(1) Aşağıda aksi belirtilmedikçe, 18, 19, 21 ve 22. maddenin 1. fıkrasına göre halk katılımına uygulanır.

(2) Plan veya program taslağı, çevre raporu ve diğer belgeler, bunların dahil edilmesi yetkili makamın uygun göreceği en az bir aylık makul bir süre boyunca erken bir aşamada kamuya açıklanır. Teşhir yerleri, ilgililerin etkin katılımını sağlayacak şekilde, plan veya

¹¹⁶ "Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)", (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

¹¹⁷ "Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)", (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

¹¹⁸ "Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)", (Erişim Tarihi 17.10.2022), <https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/UVPG.pdf>.

programın niteliği ve içeriği dikkate alınarak yetkili makam tarafından belirlenir ve kamu garantilidir.

(3) Taslak plan veya program ile çevre raporu hakkında ilgililer görüş bildirebilir. Yetkili makam, beyanın yapılması için sürenin bitiminden sonra en az bir aylık makul bir süre belirler. Hesap özeti süresinin sona ermesiyle birlikte tüm bildirimler hariç tutulur,

özel hukuk kapsamındaki özel unvanlara dayanmayan. Tefsir ilanında veya beyanname dönemi ilanında buna atıfta bulunulmalıdır. Federal yasal hükümler belirli planlar ve programlar için bunu öngördüğü sürece, halka açık bir duruşma yapılacaktır.

Alman hukukunda ÇED Sürecine halkın katılımı, türk hukukuna göre çok daha detaylı düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler, Avrupa Birliği uyum kriterleri çerçevesinde yapılmıştır. AB ÇED Direktifi ve ESPOO Sözleşmesi katılımcılık ilkesinin düzenlenmesine büyük oranda hizmet ederken aradan 20 küsür sene geçmesine karşılık Aarhus Sözleşmesi katılımcılık ilkesinin kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Alman hukukunda halkın ÇED sürecine katılımı çeşitli sözleşmelere dayanması ve farklı perspektiflerden bakılarak daha özenle hazırlanması sebebiyle halkın ÇED sürecine katılımının daha aktif ve etkili bir biçimde gerçekleşmesini sağlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, ÇED Yönetmeliği ve Stratejik Değerlendirme Yönetmeliği ile kendi iç düzenlemelerini yaparak Avrupa Birliği mevzuatına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği Ülkeleri ise başta Aarhus Sözleşmesi olmak üzere, çeşitli sözleşmelere taraf olarak ciddi mesafe kat etmiş ve aynı zamanda kendi ÇED Direktifini ve Stratejik ÇED Direktifini hazırlayarak kendi çevre mevzuatını oluşturmuştur. Alman ÇED uygulamasını incelediğimizde mevzuatın uygulamayla paralel bir şekilde geliştiğini tespit etmemiz mümkündür. Ülkemizde ise ÇED sürecine halkın katılımının formaliteden ibaret olduğunu anlaşılmaktadır. Aslında güncel Türk ÇED yönetmeliği özenle düzen-

lenmiş bir mevzuattır ve halkın katılımı detaylı olarak düzenlenmiştir. Fakat uygulamada ciddi sorunlar olduğu tespit edilmiştir.

Çevre Hukukunun ve katılımcı demokrasinin temellerini atan sözleşme, Aarhus Sözleşmesi olarak bilinen *Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi*'dir. Ülkemizde çevre hakkının etkili bir biçimde hayata geçirilmesi bakımından Aarhus Sözleşmesi büyük öneme sahiptir. Ulusal mevzuatın sağladığı hakların tamamı Aarhus ile tek bir sözleşmede toplanmıştır. Avrupa Birliği İlerleme Raporları incelendiğinde Türkiye'nin, AB'ye katılım sürecinde, çevre alanında en büyük eksikliği Aarhus Sözleşmesine taraf olmamasıdır. Nitekim katılım konusunda esasa ilişkin en önemli hükümler Aarhus Sözleşmesi'nde yer almaktadır. 2009 senesinden itibaren Türkiye, AB İlerleme Raporları ışığında yatay mevzuatta istikrarsız ve sınırlı bir gelişim göstermektedir, çevre politikaları, alınan siyasi kararlar ve kötü yönetilen ekonomi ile olumsuz yönde etkilenmektedir.¹¹⁹ 2013 Avrupa Birliği İlerleme Raporları incelendiğinde, üçüncü köprü, üçüncü havalimanı, çeşitli ölçekteki santraller gibi bazı önemli projelerin ÇED kapsamı dışında tutularak ilerlenmesi Türkiye'nin çevre hukuku alanında gerileme yaşadığının göstergesidir. Türkiye, Avrupa Birliği mevzuatına büyük oranda uyum sağlamış olsa bile çevre alanında en önemli sözleşme olarak nitelendirilen Aarhus Sözleşmesine taraf olmamakta ısrarcı olduğu sürece ÇED sürecinde katılımcı demokrasi kültürünü hiçbir zaman tam olarak kazanamayacaktır. Türkiye, Aarhus Sözleşmesinin kabulü ile ÇED sürecine katılım ile Avrupa Birliği standartlarına kavuşacak ve demokrasi temelli bir ÇED anlayışına sahip olacaktır.

---

¹¹⁹ Avrupa Komisyonu, "Avrupa Birliği İlerleme Raporu Türkiye 2013", (Erişim Tarihi 18.10.2022), https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

Alan, Rukiye. “Çevresel Etki Değerlendirmesi Sürecinde Halkın Katılımı Toplantıları: Yapılması Gerekenler ve Yaşanan Sorunlar”, (JMO)

https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/030b84c2894bd6e_ek.pdf.

Ateş, Hamza, Buyruk Gökçe, Ceren. “Bir İyi Yönetişim İlkesi Olarak Katılımcılık ve Türk Kamu Yönetiminde Katılımcılığın Konumu”. Ombudsman Akademik- Özel Sayı 1 (2018): 85-87, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/645118>.

Demirkale, Sezgi, Karaburç, Ökkeş, Öztürk, Lamiha. “Yerel Yönetimlerde Subsidiarite İlkesinin Etkileri ve Uygulanabilirliği”. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14/1 (2022): 48-70, <https://doi.org/10.53881/hiad.1071282>.

Demirkal, Balkan M, “Adil Yargılanma Hakkı” İçinde İnsan Hakları Hukuku, ed. İlyas Doğan, 546-548. Ankara: Astana Yayınları, 2015.

Dursun, Davut. Siyaset Bilimi. İstanbul: Beta Yayınları, 2002.

Duymaz Erkan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevrenin Korunmasına Katkısı”. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 0/47

(2012): 125-126. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5694>.

Doğru, Osman, Atilla Nalbant. İHAS Açıklamalı Önemli Kararlar. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013.

Güneş, Ahmet M. Çevre Hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021. (Güneş, Çevre Hukuku)

Güneş, Ahmet M. "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14/1 (2010): 310-313. (Güneş, Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme)

Güneş, Ahmet M. "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (2012-2013) 17-18 (26-27-28-29), 26-28. (Güneş, Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı)

Güney, Dinç. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan. Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2008.

Işık, Murşit. "Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12/19 (2010): 40-42.

Kayaer, Mesut, "Çevre ile ilgili Karar Süreçlerine Katılım". İçinde Yönetim ve Siyaset Biliminde Güncel Sorunlar, Araştırma Yaklaşımları ve Teknikleri, ed. Damla Tahtasakal, Aslı Okay Toprak, 79. Ankara: Astana Yayınları, 2021.

Kışlalı, Ahmet Taner. Siyaset Bilimi. Ankara: İmge Kitapevi, 1997.

Kocatepe, Damla. "Güvenlik Çalışmalarında Çevre Güvenliği Sorunsalı" (2018) 9 (17) KAÜİİBFD 335, 352.

Lavrysen, Luc. "The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights". Judge at the Belgian Constitutional Court Director of the Centre of Environmental & Energy Law of Ghent University, (2010): 663-670.

Özbudun, Ergun. Siyasal Partiler. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.

Özlu, R. M. "Türkiye'de Uygulanan Çevresel Etki Değerlendirme Sürecine Halkın Katılımının Fransa'daki Uygulamayla Karşılaştırılması", *Alanya Akademik Bakış*, 5/2 (2021): 727-747.

Počuča, Milan, Marijana Mladenov, Predrag Mirković. "The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance", *Ekonomika Poljoprivrede*, 65/4 (2018): 1619,1620, DOI: 10.5937/ekoPolj1804615P.

Özlüer Özkaya, Ilgın. "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi", (2018) 1 (1) Ekoloji Kolektifi Derneği <https://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2018/08/c%CC%A7evresel-konularda-bilgiye-eris%CC%A7im.pdf>

Schmidt, Manfred G. *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çeviren M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

Seidler, Anne. "The role of NGOs in Environmental Impact Assessment processes in the North Sea". Environmental and Infrastructure Planning Faculty of Spatial Sciences University of Groningen & Water and Coastal Management Faculty of Computer Science, Economics and Law University of Oldenburg, 2022.

https://frw.studenttheses.ub.rug.nl/3789/1/Anne_Seidler_Final_Master_Thesis.pdf

Serter, Gencay. "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi" https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d8eb9f23fbd362d_ek.pdf

Yaman, Fatih Turan. "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar". TÜİ-İBF E-Dergi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyaibf/issue/33986/330573144>.

Yıldırım Kara, Özlem. “Türkiye’de İyi Yönetişim”. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 6/2 (2018): 275-276, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508310>

YARGI KARARI

Anayasa Mahkemesi. 08.07.2009, K. 2009/9 (11.10.2022). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090708-9.htm>.

AİHM Büyük Daire. 19.02.1998, A. 116/1996/735/932, (13.10.2022).[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22Guerra%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDC HAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-58135%22}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22Guerra%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDC HAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-58135%22})].

AİHM 3. Daire. 10.10.2004, A. 46117/99, (13.10.2022). [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22ta%C5%9Fk%C4%B1n%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRAND CHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-67401%22}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22ta%C5%9Fk%C4%B1n%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRAND CHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-67401%22})].

Danıştay 6. Daire.13.06.1994, K. 1994/4393, (13.10.2022). <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2022/10/ced-yonetmeligi-iptal-davasi.pdf>.

İNTERNET KAYNAKLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi”, (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_tur.pdf.

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesine İlişkin Rehber”, (Erişim Tarihi 13.10.2022), https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf.

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 Rehberi”, (Erişim Tarihi 13.10.2022),
https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_TUR.pdf.

AİHM, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, (Erişim Tarihi 13.10.2022),
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf.

“Active Citizenship Policy”, (Erişim Tarihi 12.10.2022),
<https://www.aarhus.dk/media/6603/policy-for-active-citizenship.pdf>.

AÜA, “Çevresel Etki Değerlendirmesinin kökeni ve gelişimi”, (Erişim tarihi 10.10.2022),
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/149200/mod_resource/content/0/3%20%C3%87EDin%20geli%20ve%20k%C3%B6keni.pdf.

Avrupa Komisyonu, “Avrupa Birliği İlerleme Raporu Türkiye 2013”, (Erişim Tarihi 18.10.2022),
https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Avrupa Komisyonu, “Avrupa Birliği ÇED Direktifi”, (Erişim Tarihi 10.10.2022),
<https://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext>.

Mevzuat Bilgi Sistemi, “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu madde 15-27”, (Erişim Tarihi 14.10.2022),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>.

Emanuel Bertrand, “The European Commission’s White Paper on European Governance (2001)”, (Erişim Tarihi 12.10.2022),
<https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/material-civilization/expertise-and-knowledge/european-commission%E2%80%99s-white-paper-european-governance-2001>.

Birleşmiş Milletler, “United Nations Conference on Environment and Development”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention)”, (Erişim Tarihi 11.10.2022), https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-4&chapter=27&clang=en.

Birleşmiş Milletler, “13. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27.

“Court of Justice of the European Union Public Access to Environmental Information”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-05/fiche_thematique_-_environnement_-_en.pdf.

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters”, (Erişim Tarihi 12.10.2022), <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

CSB, “Stratejik Çevresel Değerlendirme”, (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://scd.csb.gov.tr>.

CSB, “STRATEJİK ÇEVRESEL DEĞERLENDİRME YÖNETMELİĞİ’NİN UYGULANMASI TEKNİK YARDIM PROJESİ”, (Erişim Tarihi 15.10.2022), https://webdosya.csb.gov.tr/db/scd/menu/agri-sector-guideline-tr_20181108035606.pdf 4.

CSB, “E-ÇED Uygulaması Dünyada İlk Olma Özelliği Taşıyor”, (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 3 Eylül 2014), (Erişim Tarihi 15.10.2022), <https://csb.gov.tr/e-ced-uygulamasi-dunyada-ilk-olma-ozelligi-tasiyor-bakanlik-faaliyetleri-1037>.

Mevzuat Bilgi Sistemi, “ÇED Yönetmeliği”, (Erişim Tarihi 15.10.2022),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.39647.pdf>.

Mevzuat Bilgi Sistemi, “Çevre Kanunu”, (Erişim Tarihi 14.10.2022),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>

“Espoo Convention”, (Erişim Tarihi 13.10.2022),
<https://unece.org/environment-policy/environmental-assessment/text-convention#article2>.

“Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG)”, (Erişim Tarihi 17.10.2022),
<https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html>.

GSA, “ABD Ulusal Çevre Politikası Yasası”, (General Services Administration, 26 Şubat 2019), (Erişim Tarihi 10.10.2022),
<https://www.gsa.gov/real-estate/environmental-programs/national-environmental-policy-act>.

“HALKIN KARARLARA KATILIMINI SAVUNMAK, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği İptal Davası”,
<https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2022/10/ced-yonetmeliği-iptal-davasi.pdf>

MFA ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ (T.C. Dışişleri Bakanlığı) (Erişim Tarihi 10.10.2022)
<https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>

TBB “Çevreyi Dolayısıyla İnsan Sağlığını İlgilendiren Hukuk Belgeleri-Kısa Tarihçe” (Türkiye Barolar Birliği) (Erişim Tarihi 11.10.2022) <https://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/3.html>

TEPAV, “Stratejik Yerel Yönetim”, (Erişim Tarihi 12.10.2022),
[https://www.tepav.org.tr/upload/files/1408538775-7.Yonetisim ve Katilim.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1408538775-7.Yonetisim%20ve%20Katilim.pdf).

Umweltprüfungen UVP/SUP, (Erişim Tarihi 17.10.2022),
<https://www.bmu.de/themen/bildung-beteiligung/beteiligung/umweltpruefungen-uvp-sup>.

“UVP -Verfahren”, (Erişim Tarihi 17.10.2022),
<https://www.usp.gv.at/umwelt-verkehr/umweltvertraeglichkeitspruefung/uvp-verfahren.html>.

“White Paper on governance”, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/white-paper-on-governance.html>

WWF “Halkın Katılımı Çevresel Karar Alma Süreçlerini Nasıl Etkiler: Dünyadan iyi Örnekler”, (Erişim Tarihi 17.10.2022), <http://co-seed.eu/assets/files/fvmVYcGTq6-halkin-katilimi-cevresel-karar-alma-sureclerini-nasil-etkiler-dunyadan-iyi-orneklerpdf.pdf>.